

B&B
VIŠJA STROKOVNA ŠOLA

Diplomsko delo višješolskega strokovnega študija
Program: Logistično inženirstvo
Modul: Poslovna logistika

SLOVENSKO DOMOBRANSTVO

Mentor: Mag. Zvezdan Marković
Lektor: Mateja Kržišnik, prof. slov.

Kandidat: Gregor Potočnik

Ljubljana, maj 2013

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju mag. Zvezdanu Markoviću za vso strokovno pomoč in vodenje pri ustvarjanju diplomskega dela.

Zahvaljujem se ženi Maji in hčerki Nini, svojim staršem, sodelavcem, prijateljem in vsem ostalim, ki me podpirajo in verjamejo vame.

Zahvaljujem se tudi lektorici Mateji Kržišnik, prof. slov., za jezikovni pregled diplomskega dela.

IZJAVA

»Študent Gregor Potočnik izjavljam, da sem avtor tega diplomskega dela, ki sem ga napisal pod mentorstvom mag. Zvezdana Markovića.«

»Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorski in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani šole.«

Dne 5. 6. 2013

Podpis: _____

POVZETEK

Kapitulacija Italije septembra 1943 predstavlja pomemben zgodovinski dogodek tako v svetovnem merilu kot tudi za Slovenijo. Komunistične sile so prišle do velikih količin orožja in streliva, saj je nemška vojska le delno uspela razorožiti Italijane. Povečalo se je partizansko nastopanje proti vsem nasprotnikom revolucije, notranji spopadi pa so se iz Notranjske razširili predvsem na Gorenjsko in Primorsko pokrajino. Omeniti velja, da je partizanska vojska dovolila nekaznovan umik Italijanom, čeprav so zagrešili mnogo vojnih zločinov nad slovenskim narodom. Neoviran umik italijanske vojske je bil verjetno dopuščen tudi iz razloga, da so se partizanske sile kasneje lahko posvetile obračunavanju z notranjimi nasprotniki, kar priča najprej uničenje slovenskega četniškega odreda v Grčaricah, kasneje pa tudi uničenje jedra protikomunističnih enot, ki so bile tisti čas skoncentrirane na Turjaškem gradu. Nemški okupator je bil prisiljen, da je zaradi pomanjkanja lastnih sil dovolil ustanovitev enot slovenskega domobranstva, kar je ustrezalo tudi vodilnim domačim političnim silam, ki so bile zagrizen nasprotnik komunizma in revolucije. Tako je bil izpolnjen velik del pogojev za krvavi notranji spopad, ki je v določenih elementih kazal znake prave državljanske vojne.

KLJUČNE BESEDE

- Slovenija
- druga svetovna vojna
- domobranstvo
- organizacijski štab

ABSTRACT

The capitulation of Italy in September 1943 was a pivotal historic event for Slovenia as well as at the global level. The communist forces obtained large quantities of ammunition and arms, since the German army was only partially successful in disarming the Italian forces. Partisans joined the efforts against all the opponents of the revolution and internal conflicts spread from the Notranjska region to Gorenjska and Primorska in particular. It should be mentioned that the partisan army allowed unpunished withdrawal to the Italians even though they committed a series of war crimes against the Slovenian nation. Unhindered withdrawal of the Italian army was probably allowed also in order to facilitate the partisan forces to focus on their internal opponents, which is clearly evident from the destruction of the Slovenian Chetnik Troop in Grčarice and later the extermination of the core of anti-communist units concentrated in the Turjak castle at the time. The German invaders were forced to allow the establishment of Slovenian Home Guard, due to a lack of their own forces, which suited well the leading domestic political forces that were fiercely against the communism and revolution. This facilitated the fulfilment of numerous preconditions for a bloody battle showing certain elements of a true civil war.

KEY WORDS

- Slovenia
- Second World War
- Home Guard
- Organisation headquarters

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
1.1	PREDSTAVITEV PROBLEMA	1
1.2	CILJI DIPLOMSKEGA DELA	1
1.3	PREDPOSTAVKE IN OMEJITVE	1
1.4	METODE DELA.....	2
2	OKUPACIJA SLOVENIJE	2
2.1	PREDVOJNO STANJE IN POLITIČNE STRANKE	2
2.2	OKUPACIJA IN POLITIČNO DOGAJANJE.....	3
2.3	OKUPATORJI	4
3	NASTANEK PROTIREVOLUCIONARNIH ENOT	5
3.1	VAŠKE STRAŽE IN MVAC.....	5
3.2	BATALJONI IN POSTOJANKE.....	6
3.3	DOGAJANJE PRED KAPITULACIJO	7
4	KAPITULACIJA ITALIJE	8
4.1	NOTRANJE RAZMERE OB KAPITULACIJI.....	8
4.2	PORAZ SLOVENSКИH ČETNIKOV	9
4.3	TURJAK.....	10
4.4	VZROKI ZA PADEC	11
5	SLOVENSKO DOMOBRANSTVO	12
5.1	NEMŠKA RAZDELITEV POKRAJIN.....	12
5.2	UMESTITEV RUPNIKA.....	13
5.3	ORGANIZIRANJE DOMOBRANSTVA	14
5.4	ORGANIZACIJSKA SESTAVA DOMOBRANSTVA	16
5.5	ENOTE SLOVENSKEGA DOMOBRANSTVA	20
5.6	NOVAČENJE	21
5.7	GENERAL LEON RUPNIK	23
5.8	OZNAKE, ČINI IN UNIFORME	24
6	SODELOVANJE Z OKUPATORJEM	31
6.1	DOMOBRANSKA PRISEGA	31
6.2	BOJNE AKCIJE IN TAKTIKA.....	35
6.3	BITKA ZA JAVOROVICO	36
7	KONEC VOJNE IN VRNITEV DOMOBRANCEV V DOMOVINO	38
7.1	KONEC DRUGE SVETOVNE VOJNE	38
7.2	VRNITEV V JUGOSLAVIJO	40
8	ZAKLJUČEK	43
9	LITERATURA IN VIRI	45
	KAZALO SLIK.....	45
	KRATICE IN AKRONIMI	46

1 UVOD

1.1 PREDSTAVITEV PROBLEMA

Slovensko domobranstvo je eden izmed številnih zgodovinskih dogodkov in predmet zgodovinske obravnave. Pojem domobranstvo v večini izmed nas še vedno pušča občutke nedorečenosti, nenavadnosti in neraziskanosti. K temu je v veliki meri doprinesla njegova tragična poveljna usoda, pa tudi podoba, ki jo je desetletja po drugi svetovni vojni vzdrževala uradna politika, v veliki meri pa tudi zgodovinska stroka. Domobranstvo je po osamosvojitvi leta 1991 ponovno postalo predmet različnih diskusij zaradi nedorečenega statusa v letih, ki so sledila po drugi svetovni vojni.

Glede na še vedno živo prisotnost domobranske tematike v sedanjem času je popolnoma jasno, da bo treba zadevo v prihodnje temeljito raziskati in objektivno predstaviti širši javnosti.

1.2 CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Cilj diplomskega dela je objektivno preučiti vzroke za nastanek, delovanje in sodelovanje slovenskega domobranstva z nemškim okupatorjem. Glavni razlog za tovrstno vsebino je dejstvo, da ta tematika še vedno ni dovolj raziskana, saj je strokovna literatura o tem še vedno skromna.

Glavni cilj diplomskega dela je odgovoriti na sledeča raziskovalna vprašanja in z ugotovitvami seznaniti bralca:

- ugotoviti vzroke za nastanek domobranstva ter ugotoviti, kdo so bili pobudniki;
- ugotoviti vzroke za sodelovanje domobranstva z nemškim okupatorjem;
- ugotoviti vzroke za tragičen konec ob vrnitvi po koncu druge svetovne vojne.

1.3 PREDPOSTAVKE IN OMEJITVE

V danem primeru problem predstavlja neraziskanost pojava slovenskega domobranstva, njegovega delovanja, sodelovanja z nemškim okupatorjem in tragične usode ob vrnitvi po zaključku druge svetovne vojne.

Pri pripravi diplomskega dela smo naleteli na sledeče omejitve:

- pomanjkanje strokovne literature in gradiva,
- pomanjkanje internetnih virov,
- časovna oddaljenost od dogodka in redki še živeči sodelujoči.

1.4 METODE DELA

V diplomskem delu smo uporabili metodo deskripcije, s katero smo predstavili in utemeljili dejstva, do katerih smo prišli med raziskovanjem. Z metodo kompilacije smo si pomagali pri povzemanju tujih rezultatov raziskovalnega dela. Z metodo zgodovinske analize pa smo prikazali razvoj in razplet dogodkov, povezanih s slovenskim domobranstvom.

2 OKUPACIJA SLOVENIJE

2.1 PREDVOJNO STANJE IN POLITIČNE STRANKE

Predvojna Jugoslavija je imela marsikatero značilnosti, za katere bi lahko rekli, da so kasneje pogojevale razvoj dogodkov na njenem ozemlju. Tu mislimo predvsem na večnacionalno sestavo in nerešeno nacionalno vprašanje. Obstajale so tudi socialne razlike ter politične in mednacionalne napetosti. V razmerah kasnejše okupacije in razkosanja skupne države s strani tujih okupatorjev so vzknila mnoga gibanja, naklonjena tako italijanskim kot tudi nemškim okupatorjem. Nekatera od njih so imela za svoj strateški cilj tudi razbitje Jugoslavije, kar je nemalokrat popolnoma sovpadalo s strateškimi cilji okupatorjev. Takšne razmere so ponekod dopuščale popoln razmah določenih šovinističnih gibanj.

Ob takšnih zgodovinskih preobratih je zelo pomembno obnašanje vodilnih političnih strank oziroma vodilnih osebnosti. Slovence sta takrat v parlamentu zastopali Slovenska ljudska stranka ter Jugoslovanska nacionalna stranka. Ostale stranke tistega časa so bile dokaj nepomembne. Prepovedana komunistična partija je v tem obdobju delovala v ilegali.

SLS (klerikalci), ki si je zelo prizadevala za interese slovenskega naroda, se je ves predvojni čas zelo bala komunizma, zaradi česar je prihajalo tudi do sporov v samem vodstvu stranke. Med drugim se je stranka zavzemala tudi za avtonomijo

Slovenije v obliki banovine.¹ JNS (liberalci), ki se je zavzemala za unitaristično Jugoslavijo, je bila pod močnim vplivom Beograda.

Slovensko predvojno politiko so zelo močno omejevali nekateri dejavniki, na primer odnos moči ter gospodarski razvoj, za povrhu pa je bil na pohodu imperializem velikih in gospodarsko najbolj razvitih držav srednje Evrope. Tako so nekatere sile poskušale najti svojo rešitev s pogajanjem s silami Osi in ciljem, da bi se izognili vojni. Podobno so ravnale še Bolgarija, Romunija, Madžarska in Slovaška, ki so se kasneje tudi odkrito borile na strani sil Osi.

Propad Jugoslavije kot celote aprila 1941 je pomenil velik preobrat v zgodovini narodov Jugoslavije. Z novo ureditvijo je postalo zelo pomembno, kako bo vojna v Evropi potekala naprej in kdo bo postal končni zmagovalec.

2.2 OKUPACIJA IN POLITIČNO DOGAJANJE

Slovenski narod je takrat doživel zopet novo razkosanje, predvsem s strani neposrednih sosedov, katerih totalitarni režimi niso skrivali svojih dolgoročnih načrtov, med drugim tudi razselitev ali celo popolno uničenje slovenskega naroda. To velja poudariti še posebej za nacističnega in madžarskega okupatorja.

V Ljubljanski pokrajini je bilo začetno stanje v odnosu na nemški okupacijski prostor zelo ugodno, tako da so bili nekateri mnenja, da bi se dalo konec vojne pričakati z minimalnimi žrtvami. Politika čakanja je pravilno predvidevala, da se bodo odločilni dogodki druge svetovne vojne odvijali drugje, zato v začetku ni bil predviden takojšen in oborožen odpor proti okupatorju na ozemlju Slovenije pa tudi Jugoslavije. Podobno lahko rečemo za polkovnika Dražo Mihailovića², ki je v poletju 1941 nekako personificiral odpor v jugoslovanski domovini. Njegova taktika je temeljila predvsem na čakanju, sabotažni dejavnosti ter obveščevalni dejavnosti za zaveznike. Eden izmed vzrokov takšne taktike je bil tudi strah pred nemškimi povračilnimi ukrepi, ki so bili v Srbiji kasneje – predvsem zaradi partizanskih dejavnosti – zelo hudi.

SLS je v maju 1941 ustanovila Slovensko legijo z namenom vključitve v organizacijo četništva, ki ji je v Sloveniji načeloval major Karel Novak. Šlo je za dejavnost obveščanja vlade v Londonu in zahodnih zaveznikov o stanju v domovini, še posebej na območju, ki so ga zasedli Nemci. Komunisti niso zaostajali in so aprila

¹ Banovina je v Kraljevini Jugoslaviji (1929–1941) pomenila upravno enoto. Kraljevina je imela devet administrativnih enot – banovin.

² Dragoljub Draža Mihailović (1893–1946) je bil srbski general in politik, ki je med drugo svetovno vojno poveljeval Jugoslovanski vojski v domovini oziroma četnikom. Po vojni je bil obsojen za vojne zločine in sodelovanje z okupatorjem ter bil ustreljen.

1941 ustanovili Protiimperialistično fronto. Omenjena fronta je pomenila nadaljevanje predvojne Ljudske fronte. Po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo se je preimenovala v Osvobodilno fronto. Zanimivo je dejstvo, da komunisti v Sloveniji do nemškega napada na Sovjetsko zvezo niso izvajali akcij proti nemškemu okupatorju. Nemci in Rusi so imeli namreč podpisan pakt o nenapadanju od avgusta 1939.

Kasnejša odpor in oborožena akcija v Sloveniji sta se vedno bolj močno razvnela, hkrati pa sta se krepili vlogi OF in KPS. Odpor je v začetku užival podporo dela prebivalstva, ni pa za seboj pritegnil večine slovenskega naroda.

2.3 OKUPATORJI

Nemški okupator si je po kratkotrajni vojni prisvojil Gorenjsko, Štajersko, severozahodni del Prekmurja in severni del Dolenjske. Nemci so načrtovali hitro in popolno priključitev k tretjemu rajhu. Na spletni strani Wikipedije (http://sl.wikipedia.org/wiki/Druqa_svetovna_vojna_na_Slovenskem#Nem.C5.A1ki_o_kupacijski_sistem, dostopno 14. 5. 2013) je zapisan predviden načrt pregona Slovencev:

- množičen izgon Slovencev (predvideno 220.000 do 260.000),
- množična naselitev Nemcev (v vojnem obdobju okoli 80.000, večino po vojni),
- germanizacija vseh preostalih, ki niso bili predvideni za deportacijo.

Predvsem zaradi težav pri transportu in oborožene vstaje so izgnali le okrog 80.000 Slovencev. Tudi Srbija ni bila v stanju prevzeti tolikšnega števila deportirancev.

Uvedena sta bila tudi nemški izobraževalni sistem in vojaška obveznost. Več deset tisoč slovenskih vojakov se je bojevalo v nemškem Wehrmachtu³ po vsej Evropi.

Italijanski okupator je izbral povsem drugačno začetno taktiko. Slovenski jezik v javnosti ni bil prepovedan, italijanščina pa je postala le učni predmet. Dopusčena sta bila dejavnost slovenskih kulturnih društev in izhajanje dvojezičnega tiska. Italijani so zasedeno območje imenovali Ljubljanska pokrajina. Ker so jo želeli čim hitreje italijanizirati, so jo maja 1941 z odlokom priključili Italiji. Začeli so ustanavljati fašistične organizacije ter pričeli naseljevati Italijane na nekatera območja. Madžari so v več pogledih ravnali podobno kot Nemci. Uvedli so madžarščino kot učni jezik, prepovedali javno rabo slovenščine, uničevali slovenske knjige in obnovili

³ *Wehrmacht* je v obdobju 1935–1945 predstavljal nemške oborožene sile, ki so nastale z razpustitvijo Reichswehra (oborožene sile v obdobju 1919–1935).

raznarodovalno društvo za Vendsko pokrajino. Trdili so, da so Prekmurci posebna nacionalna skupina, ki naj bi bila keltskega izvora.

3 NASTANEK PROTIREVOLUCIONARNIH ENOT

3.1 VAŠKE STRAŽE IN MVAC

Pomladi leta 1942 so zaradi razmer na vzhodni fronti nekateri na partizanski strani mislili, da je zmaga Rdeče armade zelo blizu, kar je bil verjetno eden izmed razlogov, da so pričeli na Notranjskem in Dolenjskem izvajati teror nad lokalnim prebivalstvom. Po nekaterih podatkih so komunistične enote do maja 1942 likvidirale od 400 do 500 Slovencev, še preden se je nasprotna stran zavedla, da to ni samo boj proti okupatorju, temveč tudi boj za oblast in revolucija (Nose, 2008, str. 33).

Vzroke za nastanek vaških straž in Legije smrti lahko torej iščemo tudi v revolucionarnem nasilju. Vaške straže so bile ustanovljene na pobudo krajevnih članov Slovenske legije v sodelovanju z vodstvom legije v Ljubljani.

Julija 1942 so Italijani preimenovali do tedaj ilegalne protikomunistične oddelke v Milizia volontaria anticomunista, kar pomeni Prostovoljna protikomunistična milica, in dovolili njihovo oborožitev. Dne 28. avgusta pa so izdali osnovna navodila za ustanavljanje in organizacijo oddelkov MVAC.

Te enote naj bi bile dveh vrst: teritorialna formacija za obrambo krajev oziroma postojank – vaške straže in mobilne formacije v sestavi italijanskih enot – bataljoni MVAC. Eden takšnih pa je bil tudi premični udarni bataljon vaških straž, ki je bil nastanjen v meščanski šoli v Mostah. V oborožitvi tega bataljona so bile puške in lahke strojnice. Sestavljale so ga razne dolenjske posadke. Ta udarna skupina je bila dodeljena v sklop italijanskega alpskega polka vse do kapitulacije Italije septembra 1943 (Nose, 2008, str. 36).

Položaj protirevolucionarnega tabora je bil tako v političnem kot tudi v vojaškem pogledu precej zapleten, toda takšno stanje je ostalo vse do kapitulacije Italije.

Vaške straže na Dolenjskem in Notranjskem so poleti in jeseni 1942 prevzemale vse večje breme v boju proti partizanom, in to ne le na vojaškem, temveč tudi na področju političnega in propagandnega delovanja. Enote MVAC so v omejenem obsegu sodelovale v veliki italijanski ofenzivi v začetku jeseni 1942 ter se nato močno utrdile na območju pod Gorjanci, Notranjskem in v okolici Ljubljane (Mlakar, 2003, str. 28).

Poleti leta 1943 sta v Ljubljanski pokrajini že visela v zraku pričakovanje kapitulacije Italije in vprašanje o možnostih invazije zaveznikov na Jadranu. Postavljalo se je tudi vprašanje, kaj bodo storili Nemci s preostalim slovenskim ozemljem. Pričele so se razne reorganizacije. Vse enote MVAC oziroma postojanke vaških straž so bile hkrati preimenovane v policijske čete javne varnosti. Poveljnik tega organa je postal podpolkovnik Peterlin, ki je skupaj s politiki omenjene čete razdelil na 19 bataljonov, ki naj bi skupaj z obstoječimi ilegalnimi formacijami tvorili t. i. slovensko narodno vojsko (Mlakar, 2003, str. 34).

3.2 BATALJONI IN POSTOJANKE

Številčno je MVAC hitro naraščala, saj je bilo julija 1943 že preko 6.100 vaških stražarjev razporejenih v 107 postojankah po Ljubljanski pokrajini. Vodilni kader je prihajal večinoma iz vrst SL. Struktura enot MVAC je opisana v nadaljevanju (Mlakar, 2003, str. 30; Nose, 2008, str. 42).

Bataljoni MVAC:

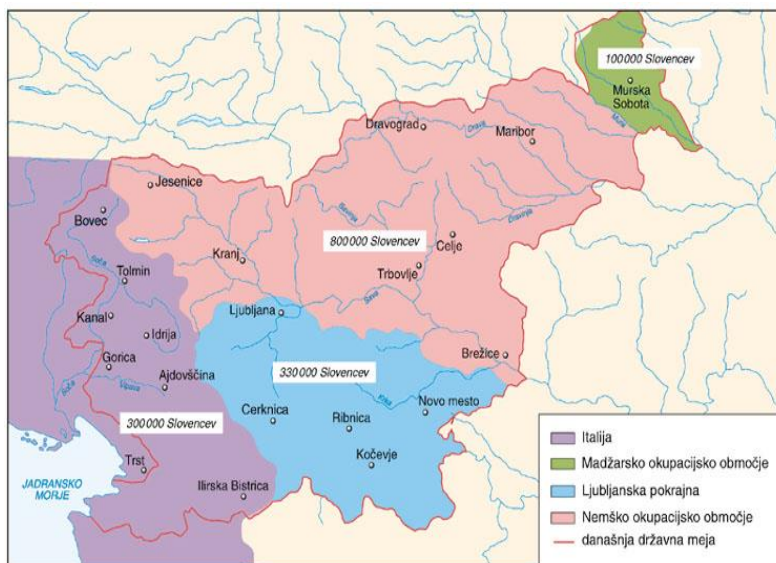
- I. bataljon – Rovte / Pavel Vošner
- II. bataljon – Brezovica pri Šmarjeških Toplicah / Milan (Emil) Kranjc
- III. bataljon – Suhor pri Metliki / Dobrivoje Vasiljevič, Franc Egger

Specialni bataljoni MVAC:

- bataljon št. 1 / divizija Isonzo / Vuk Rupnik
- bataljon št. 2 / divizija Cacciatori delle Alpi / Anton Car
- bataljon št. 3 / bojna skupina črnosrajčnikov / Emil Savelli
- bataljon / Albin Cerkvenik

Krajevne posadke in postojanke MVAC:

Že prej omenjenih 107 postojank, razporejenih na območju ljubljanske pokrajine, ki je na severu zavzemala Ljubljano z okolico na črti Sneberje–Ježica–Dravljje–Polhov Gradec–Šentjošt–Sveti Trije kralji, na zahodu do meje, ki je bila določena leta 1920 po Rapalski pogodbi, na jugu do reke Kolpe ter na vzhodu na črti Sneberje–Višnja gora–Stična–Šentvid–Vesela gora–Tržišče–Kostanjevica–Dobrava proti reki Kolpi.

Slika 1: Okupacijska območja in ljubljanska pokrajina

(Vir: <http://vedez.dzs.si/dokumenti/dokument.asp?id=565>, dostopno 14. 5. 2013)

3.3 DOGAJANJE PRED KAPITULACIJO

Pred kapitulacijo Italije je podpolkovnik Ernest Peterlin skupaj z vojnim svetom pripravil načrt, ki je predvideval razorožitev Italijanov in kasneje zbor enot v okolici Turjaka. Namen koncentracije enot je bila temeljita reorganizacija enot v Slovensko narodno vojsko, saj so pričakovali izkrcanje zaveznikov v Istri in skupno osvoboditev slovenskega ozemlja. Ob tem so zanemarili nevarnost s partizanske strani, deloma tudi zaradi tega, ker so potekala pogajanja o skupnem nastopu boja proti Nemcem. Italijani so večino težke oborožitve predali partizanom, ki pa niso bili večji upravljanja s topovi in tanki. Tako je precej italijanskih topničarjev in tankistov prestopilo med partizane, ostali pa so lahko neovirano odšli domov v Italijo. To je tudi eden izmed bistvenih razlogov za kasnejši padeč Turjaškega gradu.

Pomembno je dejstvo, da je obdobje 1942/1943 predvsem na območju ljubljanske pokrajine pričetek odkritega oboroženega spopada med dvema skupinama, pri čemer je ena taktično in zavestno sodelovala z okupatorjem, druga pa se je borila proti njemu. Treba je še povedati, da italijansko vojaško vodstvo ni bilo navdušeno nad aktivnim sodelovanjem Slovencev, saj so vzdrževanje reda in miru v pokrajini smatrali za svoje notranje zadeve.

4 KAPITULACIJA ITALIJE

4.1 NOTRANJE RAZMERE OB KAPITULACIJI

Že v začetku leta 1943 so bili vidni nekateri dejavniki propada fašističnega sistema v Italiji: socialni nemiri, splošno nezadovoljstvo pa tudi veliki neuspehi italijanske vojske predvsem v severni Afriki.

Vodstvo slovenskega partizanskega gibanja je razvoj dogodkov pozorno spremljalo preko stikov z italijanskimi komunisti in se pospešeno pripravljalo na bližajočo se kapitulacijo. Prav tako je svojim podrejenim organom dajalo vse bolj konkretna navodila za ukrepanje:

- stopnjevanje v t. i. totalni odpor slovenskega naroda proti okupatorju,
- krepitev narodne (partizanske) oblasti,
- pospeševanje mobilizacije,
- uničenje bele in plave garde⁴,
- razorožitev italijanske vojske ali pridobitev le-te za skupen boj proti Nemcem.

Ostajali sta dve pomembni odprti vprašanji. Prvo je bilo, ali se bodo zavezniki po kapitulaciji Italije izkrcali na Balkanu in tako Nemcem ogrozili hrbet, drugo vprašanje pa, kako bodo odreagirali Nemci in ali bodo v celoti zasedli italijansko okupacijsko ozemlje. Nemško vodstvo je omenjeno ozemlje želelo zasedeti, vendar so se pojavile težave z zagotovitvijo ustreznih sil, dodatne probleme pa je povzročalo delovanje partizanskih sil.

Kapitulacija Italije 8. septembra 1943 je za slovenski prostor pomenila veliko prelomnico, saj je bilo pod njihovo okupacijo tretjino slovenskega ozemlja, prisotno pa je bilo tudi veliko vojaštva. Posamezne italijanske enote zaradi pomanjkljivih ali neustreznih navodil na kapitulacijo niso bile pripravljene, nekatere pa so zelo hitro razorožili Nemci.

Popolnoma drugačno stanje pa je zadevalo enote vaških straž in slovenskih četnikov, saj se niso nameravali umakniti iz Slovenije, ampak po odhodu Italijanov prevzeti oblast v pokrajini. Za protirevolucionarni tabor bi bilo veliko bolj ugodno, če bi na Balkanu prišlo do izkrcanja zaveznikov, saj bi se v takem primeru lahko razglasili za del bivše Jugoslovanske vojske, medtem ko so četniki to že predstavljali. Problem je bil tudi v tem, da se je KPS že razglasila za edino legitimno

⁴ *Bela garda – partizansko poimenovanje prostovoljnih protikomunističnih enot med 2. svetovno vojno. Plava garda – del poražene vojske Kraljevine Jugoslavije, ki je kot četniški odred deloval na slovenskem ozemlju.*

oblast v Sloveniji in kot taka ni več priznavala londonske vlade.⁵ Partizansko gibanje je že dobivalo zavezniško pomoč in s tem določeno obliko mednarodnega priznanja (Mlakar, 2003, str. 42).

Partizanska vojska se ni ozirala na dogajanje, ampak je skušala na vsak način preprečiti vaškim stražam in slovenskim četnikom prevzem oblasti ter jih pri tem premagati in uničiti.

4.2 PORAZ SLOVENSkih ČETNIKOV

Slovenski četniški odred se je v času kapitulacije Italije zadrževal in utrdil v Grčaricah. Tam so čakali na ugoden nadaljnji razplet dogodkov ter na pomoč srbskih četnikov, saj so bili dokaj maloštevilčni (okrog 200 mož) v primerjavi s partizansko vojsko ali vaškimi stražami. Za omenjeno pomoč s strani srbskih četnikov naj bi se dogovoril major Karel Novak⁶ preko radijske zveze v Ljubljani, ni pa imel neposredne povezave z Dražo Mihailovićem. Srbski četniki so sicer res krenili na pomoč, vendar so iz neznanega razloga zgrešili dogovorjeno točko (Mlakar, 2003, str. 47).

Še pred kapitulacijo Italije je imela 14. partizanska divizija pripravljen načrt za uničenje tega četniškega odreda. 8. septembra navsezgodaj so jih napadle Šercerjeva, Gradnikova in Tomšičeva brigada. Čeprav so bili dobro utrjeni, tudi z nekaj bunkerji, so po treh dneh bojev začeli s predajo. Drugi dan bojev jim je na pomoč priskočil manjši četniški odred iz Ljubljane, vendar se ni mogel prebiti skozi partizanski obroč, predvsem zaradi svoje šibkosti.

Sodelovanje slovenskih četnikov z okupatorjem ni bilo tako izrazito, omejeno je bilo bolj na njihove voditelje. Zaradi svoje maloštevilčnosti v slovenskem prostoru niso odigrali neke pomembne vloge. Povsem drugače velja za srbski prostor, kjer niso predstavljali samo obrobne sile, v začetku so jih podpirali celo zahodni zavezniki, s tem pa tudi londonsko kraljevo vlado v izgnanstvu. V srbskem prostoru so veljali za enega poglavitnih nasprotnikov revolucionarnih sil. Zaradi vsega omenjenega in predvsem glede na njihovo maloštevilčnost je bilo realno pričakovati, da bodo partizanske sile vsaj na slovenskem prej ali slej poskušale dokončno obračunati z njimi.

⁵ Londonska vlada – vlada Kraljevine Jugoslavije je 17. 4. 1941 podpisala kapitulacijo in pobegnila v Anglijo skupaj s kraljem Petrom Karađorževićem II. Iz Londona je dokaj neuspešno poskušala voditi državo.

⁶ Karel Novak (1905–1975) poveljnik slovenskih četnikov oziroma major Kraljeve jugoslovanske vojske v domovini.

Zaključimo lahko, da je bila partizanska vojska večinoma osredotočena na svoje notranje ideološke nasprotnike, veliko manj pa na Nemce, ki so prihajali zasesti od italijanske vojske zapuščeno pokrajino. S padcem Grčaric in ravnanjem zajetih slovenskih četnikov, ki so bili večinoma vsi usmrčeni, so se na obzorju že kazali orisi bratomorne vojne.

4.3 TURJAK

Takoj po kapitulaciji Italije je s strani podpolkovnika Peterlina⁷ prišel ukaz o umiku vaških straž na Turjak. Vsega skupaj se je zbralo približno 1600 mož, od katerih jih je nekaj manj kot polovica ostala na gradu, ostali pa so se umaknili na Zapotok, kjer so bile že zbrane vaške straže iz ljubljanske okolice in Velikih Lašč. Na Zapotok so se prav tako umaknile tri manjše četniške skupine. Tako je bilo na Zapotoku zbranih približno 700 vojakov in nekaj civilistov (Mlakar, 2003, str. 60; Nose, 2008, str. 54).

Dejanska organizacija na obeh mestih zbrane vojske je bila vodena z Zapotoka. Določeno je bilo, da enote na Turjaku sestavljajo brigado Krim, ki bi se delila na tri bataljone in deset čet. Enote, zbrane v Zapotoku, naj bi tvorile brigado Triglav, ki bi se delila na tri bataljone in tri čete. Stotnik Cerkvenik je bil nad situacijo na gradu zbrane vojske zelo zaskrbljen, zato je večkrat pozval, naj grad zapustijo, vendar tega niso storili. Medtem pa je z juga proti gradu že napredovala Tomšičeva brigada, pri obkolitvi gradu s severne strani pa je sodeloval tudi 3. bataljon Gradnikove brigade. 13. septembra je na položaje prispela Prešernova brigada z namenom uničenja gradu in vojske. Dan kasneje je Prešernova brigada pričela z obstreljevanjem gradu iz minometov in topov, obenem pa s pozivi za predajo. Iz gradu so večkrat poslali izvidnice, da bi preverili možnosti uspešnega izpada, vendar se zanj niso odločili (Mlakar, 2003, str. 61).

Medtem je poveljstvo brigade Triglav sklenilo, da se bodo ponoči skupaj s preostalimi četniki premaknili proti Polhograjskim dolomitom. Pri tem niso računali na možnosti napada s partizanske strani, čeprav so na poti naleteli na nekaj zased, katere so uspešno uničili. Pri eni izmed takšnih zased se je še posebej izkazal podpolkovnik Dežman,⁸ ki je s svojimi četniki izvršil protinapad na 1. bataljon Tomšičeve brigade. Ni točno znano, kdaj se je vodstvo brigade Triglav odločilo, da se je bolje predati Nemcem v Ljubljani, kot nadaljevati pot v Polhograjske dolomite. Med umikom so namreč v Ljubljano poslali delegacijo, ki se je vrnila iz mesta v spremstvu nemškega častnika. Po dogovoru so oddali orožje na nemške tovornjake,

⁷ Ernest Peterlin (1903–1946) je bil slovenski domobranski častnik, eden izmed soustanoviteljev slovenskega domobranstva in vojaški referent Slovenske legije.

⁸ Josip Dežman (1898–1945) je bil podpolkovnik slovenskih četnikov oziroma častnik Kraljeve jugoslovanske vojske v domovini.

sami pa odkorakali do domobranske vojašnice na Poljanski cesti. Ob prihodu skupine iz Zapotoka v Ljubljano se je že vedelo za težak položaj na Turjaku, vendar niti Nemci, še manj pa brigada Triglav niso bili v stanju poslati pomoči na obkoljeni grad.

Prešernova brigada je medtem nadaljevala z obleganjem obkoljenega gradu. V pomoč so dobili težke havbice kalibrov 105 in 149 mm, kar je samo še pospešilo padeč gradu. Prešernova brigada je tako zajela celotno brigado Krim, nekaj manj kot 700 vojakov. S tem dogodkom je partizanska vojska obvladovala skoraj celotno ozemlje ljubljanske pokrajine, razen glavnega mesta Ljubljane in pasu ob notranjski železnici.

Po zavzetju gradu ujetnikom niso kaj dosti prizanašali. Partizani so že prvi dan postrelili 34 ranjencev, ostale pa so razvrstili v več kategorij: poveljniki in organizatorji, duhovniki, prostovoljci in mobiliziranci, nekaj so jih razvrstili v Kočevje v delavski bataljon, ostale pa po Kočevskih zaporih. Del teh ujetnikov je bil kasneje umorjen v Jelendolu⁹ (Nose, 2008, str. 55).

4.4 VZROKI ZA PADEC

Vzroke za padeč gradu je treba poiskati pri obeh vpletenih straneh. Med branilci gradu lahko omenimo vojaško nedisciplino oziroma neizurjenost in neposlušnost. Vse naštetu je posledica položaja MVAC v okviru italijanske vojaške nadoblasti. V glavnem je šlo za vaške straže, katerim so v večini primerov enostavno in brez vojaškega usposabljanja izročili v uporabo puške in strelivo. Omeniti velja skoraj popolno odsotnost organizirane obveščevalne službe, slabo komunikacijo med vojaškim vodstvom in enotami, skoncentriranimi na gradu, ter odsotnost karizmatičnega in sposobnega vojaškega poveljnika, kateremu bi sledile tudi tiste manj usposobljene enote. Zaradi nerazgledanosti v vojaškem smislu so branilci povsem napačno ocenili svoj strateški položaj in niso pričakovali uporabe težkega topništva na partizanski strani.

Partizanska stran je imela v primerjavi z branilci gradu enotno vodstvo, boljše oborožitev in zelo ugoden vojaško-strateški položaj. Kot že omenjeno, obvladovali so tudi večji del ljubljanske pokrajine, kjer ni bilo več nasprotnika, ki bi se jim lahko postavil po robu.

Zaključimo lahko, da je možnost preboja glavnine protirevolucionarnih sil obstajala, vendar zaradi pomanjkanja samoiniciativnosti in neenotnosti vodilnega vojaškega osebja do tega ni prišlo. Vzroke za takšen dogodek lahko iščemo tudi med

⁹ *Jelendol – leta 1944 odkrito množično grobišče, večinoma izvensodno usmrčenih vaških straž s Turjaškega gradu.*

nesposobnostjo oziroma nezmožnostjo ukrepanja političnega vodstva protirevolucionarnih sil v Ljubljani, ki je imelo na razpolago dovolj časa, da se temeljito pripravi na predvideno kapitulacijo italijanskih sil.

5 SLOVENSKO DOMOBRANSTVO

5.1 NEMŠKA RAZDELITEV POKRAJIN

Po kapitulaciji Italije je bilo povsem realno pričakovati zasedbo ljubljanske pokrajine s strani Nemcev. Po padcu Mussolinija so se okrepili transporti nemške vojske preko slovenskega ozemlja predvsem v severno Italijo, s čimer se je na nek način okrepila njihova fizična prisotnost v ljubljanski pokrajini. Koroški gauleiter dr. Friedrich Rainer¹⁰ je predlagal zasedbo slovenskega primorja z utemeljitvijo, da je morska obala od najbližje nemške meje oddaljena le 100 km. V pismu Heinrichu Himmlerju¹¹ je opozoril na močno partizansko gibanje, ki ga Italijani niso bili sposobni ukrotiti. Himmler je že konec julija v Ljubljano na posvet z Italijani poslal svojega generala Erwina Rösenerja.¹² Na sestanek je bil povabljen tudi ljubljanski župan Leon Rupnik,¹³ potekali pa so predvsem pogovori o nemški zasedbi ljubljanske pokrajine ter o možni partizanski vstaji v sami Ljubljani. V primeru, da bi v Ljubljani izbruhnili nemiri ali vstaja, je bila na Koroškem v pripravljenosti 71. pehotna divizija, v okolici Zagreba pa 14. Motorizirani SS¹⁴ policijski polk. Nemci so v začetku nameravali zasesti predvsem pomembne prometne povezave med Slovenijo in Furlanijo. En izmed glavnih razlogov za nastop nemških sil v pokrajini in na Primorskem je bil napad partizanov na nemški transport pri Goričici avgusta 1943. Nemci so poleg materialnih utrpeli tudi večje izgube v moštvu, saj so partizani postrelili vojne ujetnike.

¹⁰ Dr. Friedrich Rainer (1903–1948) je bil gauleiter NSDAP in eden izmed soustanoviteljev SD.

¹¹ Heinrich Himmler (1900–1945) je bil vrhovni vodja zaščitnih oddelkov SS in s tem tudi SD, ki je po domobranski prisegi spadalo med pomožne policijske enote in s tem pod pokroviteljstvo SS.

¹² Erwin Rösener (1902–1946) je bil nemški general in višji SS in policijski vodja XVIII. vojnega okrožja in s tem tudi vrhovni poveljnik SD.

¹³ Leon Rupnik (1880–1946) je bil general kraljeve jugoslovanske vojske, kasneje eden izmed soustanoviteljev in vrhovni inšpektor SD, po njem je poimenovana tudi znamenita Rupnikova linija utrd in bunkerjev, ki naj bi obvarovala kraljevino pred vdorom italijanskih sil.

¹⁴ SS – Hitlerjeva osebna straža, ustanovljena leta 1925. Vodenje je leta 1929 prevzel Heinrich Himmler. SS se je delila na splošno SS (Allgemeine-SS), oboroženo SS (Waffen-SS), mrtvaške glave (Totenkopfverbände-SS) in varnostno službo (Sicherheitsdienst). Waffen SS naj bi po končani vojni postala edina oborožena sila v nacistični Nemčiji. Ob koncu druge svetovne vojne je štela približno 1,100.000 vojakov.

Nemčija glede na svoj trenutni položaj na več frontah ni hotela dodatno trošiti svojih dragocenih sil za zavarovanje zaledja italijanske fronte. Celo nasprotno, območje, ki so ga nameravali zasesti, naj bi pripomoglo h končni zmagi tretjega rajha. Hitler je 10. septembra izdal odlok, s katerim je ustanovil dve operacijski coni, imenovani Predalpske dežele in Jadransko primorje (Operationszone Adriatisches Küstenland), ki je obsegala pokrajine Ljubljana, Gorica, Furlanija, Trst, Istra, Reka in Kvarner. Na čelo obeh sta bila postavljena vrhovna komisarja Franz Hofer ter že omenjeni gauleiter dr. Rainer, ki si je prizadeval odpraviti mejo med Gorenjsko in Ljubljansko pokrajino. Dr. Rainer se je kasneje tudi sam oglasil pri županu Rupniku, o njem in njegovem delu se je predhodno tudi pozanimal. Generalu je razložil novo organizacijo operacijske cone Jadransko primorje in položaj pokrajin v njenem okviru. Pojasnil je predlog, da bi ljubljanski pokrajini načeloval vodja z naslovom prezident, vendar z nemškim svetovalcem. Na koncu je vprašal Rupnika, če bi bil pripravljen prevzeti mesto prezidenta. Rupnik je odgovoril pritrdilno, vendar samo v primeru, da bi imel proste roke pri delovanju za narod in da se mu ne bi postavljale ovire pri vzpostavljanju narodne zavesti. V času svojega obiska je dr. Rainer poklical k sebi tudi škofa dr. Gregorija Rožmana, ki mu je pojasnil novonastali položaj slovenskih dežel po kapitulaciji Italije. Omeniti velja, da je dr. Rainer med drugim zagotovil tudi zaščito cerkvenih ustanov, kar predstavlja izjemen primer v okupirani Evropi. Med pogovorom o primernem kandidatu za mesto vodje samouprave v Ljubljani je škof pohvalil generala Rupnika, da je najprimernejši za takšno funkcijo in da bo užival zaupanje med ljudstvom (Mlakar, 2003, str. 91).

Dr. Rainer je tako vzpostavil novo upravo najprej v ljubljanski pokrajini, ki pa je bila večinoma pod partizansko oblastjo. V sosednjih pokrajinah, predvsem Primorski, pa je nemška vojska že v septembru in oktobru izvedla nekaj ofenzivnih akcij in s tem izrinila partizanske enote iz pokrajine. Tako je bil omogočen varnejši transportni promet med glavnimi središči operacijske cone. Nemška vojska je zavzela predvsem pomembnejše prometne povezave, večja središča in industrijske objekte.

5.2 UMESTITEV RUPNIKA

20. septembra 1943 je bila pri dr. Rainerju v Celovcu slovesnost postavitve Rupnika na mesto šefa pokrajinske uprave v Ljubljani. Ob tej priložnosti sta bili Rupniku izročena listina o imenovanju ter izdana odredba o izvajanju javne uprave v ljubljanski pokrajini, s katero je bilo formalno določeno, da ji načeljuje šef pokrajinske uprave z naslovom predsednik. Obljubljena mu je bila tudi skorajšnja priključitev Gorenjske.

Že 22. septembra popoldan je bila v ljubljanski vladni palači slovesna umestitev Rupnika, kar je opravil vladni predsednik iz Celovca dr. Ferdinand Wolsegger, tudi slavnostni govornik. Prisostvovala so številne osebnosti, škof dr. Rožman, policijski

general Karl Brenner, konzul Müller, rektor univerze dr. Milko Kos in številni visoki uradniki ter nekaj Italijanov. Rupnikov nagovor je bil izrazito protižidovsko nastrojen, v čemer se je kazala vnaprej pripravljena cenzura (Mlakar, 2003, str. 93).

Z odsotnostjo Italijanov in umestitvijo Rupnika se je pokrajinska uprava ponovno preoblikovala v podobno stanje, kot je bilo značilno za nekdanjo bansko upravo do leta 1941, le da je bila sedaj bistveno manjša od nekdanje dravske banovine, velik del pa so povsem obvladovali partizani.

Poseben del Rupnikove pokrajinske uprave je predstavljala policija. Celotna pokrajina je bila podrejena višjemu SS in policijskemu vodji XVIII. vojnega okrožja generalu Erwinu Rösenerju, ki je bil neposredno podrejen vrhovnemu vodji SS Heinrichu Himmlerju.

5.3 ORGANIZIRANJE DOMOBRANSTVA

Zgoraj opisana novonastala situacija, preselitev poveljnika nemške policije in SS generala Rösenerja z Bleda v Ljubljano ter dejstvo, da je bila Ljubljana ves čas temelj protikomunističnega delovanja, so počasi preko raznih pogovorov in pogajanj privedli do nastanka Slovenskega domobranstva. Protirevolucionarno vodstvo je nekaj časa poskušalo taktizirati in se pripraviti na različne možne scenarije, vendar mu predvsem zaradi brezkompromisnosti partizanskih sil ni preostalo drugega kot obrambna drža in iskanje sodelovanja z novo okupacijsko oblastjo.

Slika 2: Dr. Friedrich Rainer (levo) in Erwin Rösener (desno)
(Vir: http://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Rainer, dostopno 14. 5. 2013)

Ideja, da bi Nemci tolerirali domobransko vojsko v zameno za opravljanje policijske službe za njih v pokrajini ter boj proti partizanskim silam, je verjetno že od samega začetka izvirala od dr. Rainerja. Vsekakor pa je koroški gauleiter zelo dobro poznal razmere v ljubljanski pokrajini, imel pa je tudi zelo široka pooblastila. Dr. Rainer je generalu Rösenerju tudi naročil, da je treba samoiniciativo Slovencev podpreti do te mere, da bi lahko njihove lastne enote skrbele za red in prevzele glavno breme boja proti partizanskim silam.

Izpostaviti velja tudi sestanek kaplana Andreja Križmana z generalom Rösenerjem. Križman je stik z Rösenerjem navezal preko komisarja Walterja Krugerja. Kaplan se je generalu predstavil kot vodja vseh formacij bele garde ter ponudil Nemcem pomoč v borbi proti partizanom v zameno organizacije, urjenja in oborožitve formacij raztresenih po gozdovih. Rösener je kmalu spoznal, da Križman ni vojak, sam pa tudi ni imel točnih Rainerjevih navodil, zato kaplanu ni ponudil nobenega tehtnega odgovora. Povedal je le, da ga bo po posvetovanju s predstojniki poklical in obvestil o nadaljnjih ukrepih (Mlakar, 2003, str. 124).

Rösener je o pogovorih obvestil vrhovnega komisarja, ki mu je odgovoril, da je treba pričeti z organizacijo takšnih oddelkov, o čemer naj bi bila že predhodno dogovorjena. Prav tako je Rösener o svojih stikih s slovenskim političnim vrhom obvestil generala Rupnika, počasi pa je želel zadevo spraviti v tek in se podrobneje pogovoriti s Križmanom. Slednjega je zato povabil na razgovor, toda v političnem vodstvu so sklenili na pogovor poslati državnega poslanca dr. Albina Šmajda.¹⁵ Rösener je v tem pogovoru izrazil pripravljenost Nemčije, da bi te enote oborožili iz italijanskih skladišč, prav tako pa bodo poskrbeli tudi za njihove družine. Pripadniki teh enot bi na rokavu nosili grb, ki ga je v preteklosti uporabljala vojvodina Kranjska. Glede oborožitve je povedal, da ima v mislih celo motorizirane oddelke. Nato je bil na vrsti Šmajd z zahtevami protikomunističnega tabora. Predlagal je, da bi bilo postavljanje poveljnikov avtonomno, imeli bi svobodo pri izbiri in odpustu moštva ter operacijam proti partizanom, poleg tega pa še svobodo pri aretacijah. Pripadniki bi nosili oznake s kranjskim grbom, imeli bi slovenski poveljevalni jezik, sami pa bi vodili tudi preskrbo teh enot. Na koncu je postavil še vprašanje, kaj bi se zgodilo v primeru, da bi odpadel strateški interes Nemčije za slovenske kraje in kaj se bo zgodilo z enotami po tem, ko bo teren očiščen. Rösener se je izmikal vprašanju postavljanja poveljnikov, bil pa je za prostovoljno načelo pristopanja moštva. Boj proti partizanom je bil po njegovem mnenju dolžnost teh enot, zato jih pri tem nihče ne bi smel ovirati. Povedal pa je, da brez njegove odobritve ne bodo možne kakšne večje operacije. Za poveljevalni jezik je bilo določeno, da bo v samostojnih slovenskih enotah slovenski, v mešanih operacijah pa bo vrhovno poveljevanje nemško. Dodal je še, da se bo preskrba vodila z nemške strani tako kot za vse nemške enote, dogovorili pa naj bi se tudi glede plač. Na dodatni Šmajdovi vprašanji

¹⁵ Dr. Albin Šmajd (1904–1946) je bil član vodstva SLS in eden najvplivnejših organizatorjev SD.

je odgovoril, da bo strateški interes za slovensko ozemlje za vedno ostal, ter dodal, da bodo protikomunistične enote služile le v ljubljanski pokrajini (Mlakar, 2003, str. 128).

Tako se je počasi pripravljala organizacija nove protipartizanske formacije pod nadzorom nemškega vojaškega stroja. Slovenska zaveza je določila polkovnika Antona Kokalja,¹⁶ naj prične z vojaško organizacijo ter navezovanjem stikov z Nemci. V prihodnjih dneh so imeli predstavniki SZ in ožjega dela SLS vsakodnevne stike. Organiziranje SD se je začasno osredotočilo na Rupnika in Kokalja, slednjega je tudi priporočil Rösenerju kot zaupanja vredno osebo pri organiziranju SD. Glede na nekatere izjave nemškega generala so predvidevali organizacijo 12.000–14.000 mož, formiranih v čete, s kasnejšo možnostjo vzpostavitve divizije.

Glede samega imena novonastalih protikomunističnih enot naj bi se generala Rösener in Rupnik sestala 15. septembra in sklenila sporazum o ustanovitvi slovenske milice za varstvo reda in miru v ljubljanski pokrajini. Po pričevanju podpolkovnika Milka Vizjaka so bila Rupniku že sredi septembra izročena določena zagotovila o organizaciji slovenskega domobranstva s strani dr. Rainerja (Mlakar, 2003, str. 126).

Mesec oktober 1943 lahko označimo kot prelomnico pri ustanavljanju SD. Med nemško in slovensko oblastjo se je nekako vzpostavilo določeno ravnotežje, ki je potem držalo vse do konca vojne.

5.4 ORGANIZACIJSKA SESTAVA DOMOBRANSTVA

Rupnik se je že v septembru 1943 v odsotnosti generala Rösenerja proglasil za poveljnika SD in izdal prvi dve povelji. Za glavnega inšpektorja domobranstva je določil polkovnika Antona Kokalja, za svojega namestnika podpolkovnika Franca Krenerja,¹⁷ za načelnika štaba pa Ernesta Peterlina.¹⁸ Ko se je nemški general v začetku oktobra vrnil v Ljubljano, je Rupnika razrešil, poveljstvo pa ukinil. Zatem je ustanovil operativni štab za boj proti banditom ter organizacijski štab slovenskega domobranstva s poveljnikom podpolkovnikom Francom Krenerjem in načelnikom štaba podpolkovnikom Ernestom Peterlinom (Nose, 2008, str. 94).

¹⁶ Anton Kokalj (1892–1945) je bil polkovnik jugoslovanske kraljeve vojske in kasneje domobranski častnik, tudi eden izmed organizatorjev SD.

¹⁷ Franc Krener (1898–1973) je bil podpolkovnik jugoslovanske kraljeve vojske in kasneje domobranski častnik. Po vojni je prebegnil v Argentino in se tam zaposlil v nekem hotelu.

¹⁸ Ernest Peterlin (1903–1946) je bil eden izmed ustanoviteljev SD, pred tem polkovnik jugoslovanske kraljeve vojske. Kasneje je bil aretiran s strani gestapa zaradi suma priprave upora proti Nemcem. Po vojni pa vrnjen v Jugoslavijo in zaradi kolaboracionizma obsojen na smrt.

Krener za urjenje domobranskih enot ni imel na voljo dovolj primerne kadra, zaradi česar je Rösener poslal na pomoč iz Berlina 8 častnikov in 50 podčastnikov zaščitne policije. Določil je tudi svojega pooblaščenca pri organiziranju domobranstva, stotnika SS Ericha Schumacherja,¹⁹ ki je skupaj s prispelimi častniki sestavljal glavni organizacijski štab, Krenerjev pa je bil podrejen.

Vojaške operacije in naloge so bile povsem v nemški pristojnosti. Leta 1944 je Rösener ustanovil zaščitna območja, eno izmed njih je bila tudi Ljubljanska pokrajina. Manjše operacije so se odrejale v štabu zaščitnega območja v Ljubljani, pri vseh večjih, ki so segale čez pokrajinske meje, pa je sodeloval tudi vodstveni štab. Krenerjev organizacijski štab je imel nalogo zgolj organizirati domobranstvo s pomočjo in nadzorstvom Scumacherjevega štaba. Organizacijski štab se tako ni vmešaval v bojne in taktične zadeve. Krenerjev štab je imel na voljo veliko kvalitetnih obveščevalnih podatkov in je večkrat dal pobudo za posamezne akcije proti partizanom (Mlakar, 2003, str. 153).

Sestava organizacijskega štaba (Mlakar, 2003, str. 154; Nose, 2008, str. 98):

- Ožji štab / poveljnik podpolkovnik Franc Krener, načelnik podpolkovnik Ernest Peterlin
- Poveljstvo stana / stotnik Edo Delak
- Adjutantski odsek / major Friderik Lehman, stotnik Viktor Gliha
- Personalni-evidenčni odsek / podpolkovnik Milko Vizjak
- Formacijski odsek / podpolkovnik Ernest Peterlin
- Sprejemni oddelek / stotnik Andrej Hojan, kasneje stotnik franc Pavlovčič
- Šolski odsek / stotnik Jurij Kuhar
- Poveljstvo tečajev
- Materialni odsek / major inž. Peter Rozman
 - oborožitveni odsek / stotnik Alojz Meglič
 - tehnični odsek / stotnik inž. Rudolf Škof
 - avtomobilski odsek / stotnik Viljko Hren, kasneje nadporočnik Arnold Križ
- Intendantski odsek / major Josip Pfeifer
 - oblačilni oddelek / poročnik dr. Franček Žebot
- Sodni odsek / stotnik dr. Alfonz Capuder, kasneje stotnik dr. Igor Czerny
- Sanitetni oddelek / stotnik dr. Stane Grapar
- Veterinarski odsek / poročnik Boris Drinovec
- Obveščevalni odsek / stotnik Albert Ilovar
 - blokovna kontrola / moški del je vodil višji narednik Vincenc Marinčič, ženski del pa Štefka Berlot

¹⁹ *Erich Schumacher je bil stotnik SS, s strani generala SS Rösenerja pooblaščen častnik za zvezo med Organizacijskim in Vodstvenim štabom SD.*

- Železniška delegacija SD / stotnik Maks Kosovinc, kasneje Božidar Barle
- Propagandni odsek / poročnik Stanko Kociper
- Verski referat / kurat dr. Peter Križaj, kasneje stotnik dr. Ignacij Lenček
- Domobranska godba / stotnik Florijan Leskovar

Ožji štab je štel približno 20 ljudi, od teh je bilo konec leta 1944 14 častnikov. Krener kot poveljnik je izdajal okrožnice, povelja in sodeloval pri posredovanju dopisov in povelj nemških štabov. Zanimiv je dogodek v začetku decembra 1944, ko je gestapo²⁰ zaradi sodelovanja z britansko obveščevalno službo aretiral načelnika štaba podpolkovnika Peterlina.

Poleg sorazmerno nepomembnega poveljstva stana velja omeniti adjutantski odsek, ki je izdajal domobranske legitimacije, vodil matične liste, osebne podatke o vojakih ter evidenco oziroma številčno stanje. Kasneje je njegove funkcije delno prevzel personalni odsek.

Formacijski odsek je sodeloval pri formiranju čet, saj je na novo prijavljene domobrance porazdeljeval v posamezne čete. Podrobne sezname je nato pošiljal nemškemu štabu. Odsek je odločal tudi pri poimenovanju in preimenovanju enot.

Sprejemni oddelek je konec leta 1944 prešel v sestav organizacijskega štaba in je imel svoje izpostave tudi izven Ljubljane. Pod ta oddelek je spadal tudi naborni urad, kjer so se sprejemali novinci za vstop v domobranstvo.

V šolskem odseku so se opravljala usposabljanja novih rekrutov in raznih specialnih tečajev. Še pred šolskim odsekom se je z organizacijo tečajev, dobavljanjem ustreznega gradiva in iskanjem primernih predavateljev ukvarjalo poveljstvo tečajev.

Za materialne potrebe domobranstva je skrbel materialni odsek, ki je bil tudi najštevilčnejši štabni odsek s preko 250 zaposlenimi. Delil se je še na tri pododseke.

Intendantski odsek je oskrboval domobranske enote z denarjem za plače, hrano, oblačili in obutvijo. Vse naštetu je od januarja 1944 dobival od nemških ustanov, pred tem pa od pokrajinske uprave. V njem je bilo zaposlenih več kot 40 ljudi, od tega 7 častnikov.

Sodni odsek je bil organiziran konec oktobra 1943 kot samostojno domobransko sodišče, vendar so nemške oblasti kasneje domobranstvo podredile nemškemu vojnemu kazenskemu zakoniku, kar je pomenilo avtomatsko podreditev nemškemu SS in policijskemu sodstvu. Odsek je imel na Ljubljanskem gradu tudi svoje zapore

²⁰ Gestapo (Geheime Staatspolizei) je bila leta 1933 ustanovljena tajna državna policija. Gestapo je bil del tajne službe (SD) in je spadal pod okrilje SS.

za obsojence. Največ aretiranih je bilo zaradi nediscipline, politične pripadnosti in bojne nezanesljivosti. Kaznovani so bili večinoma poslani na delo v Nemčijo ali v delovne čete.

Sanitetni odsek je opravljal organizacijo in nadzor nad sanitetno službo. Vodil ga je sposoben stotnik dr. Stane Grapar, ki je načrtoval, da bi v okviru vojne bolnišnice v Mostah oblikoval domobranski oddelek, vendar so zaradi nestrinjanja Nemcev domobranski zdravniki delovali v okviru nemške vojne bolnišnice. Kot zanimivost lahko omenimo, da so tam delovale sestre Norvežanke, sicer prostovoljke pri nemškem Rdečem križu. Ob italijanski kapitulaciji so v Ljubljani ostale velike količine sanitetnega materiala, kar so domobranci s pridom izkoriščali. V odseku je bilo zaposlenih 18 zdravnikov, po eden izmed njih je deloval v vsakem bataljonu oziroma bojni skupini. Zaposlovali so še približno 60 medicincev, od katerih jih je bilo 10 v bolnišnici Ljubljani, po dva ali trije v bataljonih, po eden pa v manjših postojankah.

Veterinarski odsek je bil zadolžen za vso vlečno in tudi ostalo živino v okviru SD, pri čemer je zanimivo, da so morali večkrat oskrbeti konje iz nemških enot.

Ker organizacijski štab ni mogel delovati brez svoje obveščevalne službe, je bil organiziran obveščevalni odsek, ki je imel na terenu svoje obveščevalce v vseh domobrantskih enotah in tudi postojankah. Vsega skupaj je delovalo preko 17 obveščevalnih centrov z glavno nalogo zbiranja podatkov o partizanskih enotah, njihovem gibanju ter njihovih simpatizerjih. Obstajala pa je tudi notranja obveščevalna služba, ki se je ukvarjala predvsem z zbiranjem podatkov in nepravilnostmi med samimi domobranci. Zbrane podatke so morali pošiljati tudi gestapu in Schumacherjevemu štabu.

Organizacijski štab je imel pri direkciji državnih železnic železniško delegacijo SD, ki naj bi bila namenjena predvsem vohunjenju za nemškimi transporti v korist zaveznikov, kot se je kasneje izrazil Peterlin.

Propagandni oddelek je do pomladi 1944 opravljal skoraj večino vse propagandne dejavnosti SD. Že v začetku decembra 1943 je Rupnik odredil propagandiste celo v domobrantskih enotah. Bili so organizirani tečaji za propagandiste, pri čemer pa se je njihov vodja stotnik Kociper vse bolj osamosvajal in počasi uspel vzpostaviti lasten propagandni odsek v sklopu domobrantskega štaba. V delo se je vmešaval tudi Schumacherjev štab, ki je zapovedal ustanovitev posebnega propagandnega voda, ki naj bi zagotovil močnejši pritok moštva v SD.

Verski referat, prej imenovani katoliški odsek, je bil povezan s propagandno dejavnostjo. Glavne naloge referata so bile skrb za versko in moralno življenje domobrancev, organiziranje bogoslužja, namestitvev kuratov po bataljonih, širjenje verske literature in organiziranje pogrebov.

K organizacijskemu štabu je spadala tudi domobranska godba, ki je pričela delovati februarja 1944. Organizacijski štab je v celoti zaposloval približno 500 ljudi.

5.5 ENOTE SLOVENSKEGA DOMOBRANSTVA

V začetku leta 1944 je organizacijski štab SD na novo ustanovil štiri močne domobranske skupine. Šolska skupina z oznako N (Nord) je obvladovala območje Ljubljane vključno z ljubljanskim barjem, Dolenjsko do Moravč na severu in dolino Krke do Žužemberka. Skupina W (West) je bila namenjena varovanju železniških povezav in je obvladovala Notranjsko in Polhograjske dolomite. Kočevsko pokrajino, Ribniško dolino in del Suhe krajine je pokrivala operativna skupina M (Mitte), za preostalo Dolenjsko in tudi Belo krajino pa je bila določena skupina za zaščito okraja Novo mesto – O (Ost). S tem je bila pokrajina razdeljena na štiri cone N, W, M in O, v vsaki pa se je nato formiral po en bataljon (Nose, 2008, str. 99).

Udarni bataljoni:

- Bataljon N / stotnik Franc Pavlovčič / 72. četa, 1. rekrutna četa / Zgornja Šiška
- Bataljon W / major Friderik Lehman / 17., 112. četa, četa iz moštva čet na Notranjskem / Rakek
- Bataljon M / stotnik Miroljub Stamenkovič / 22., 24., 63. četa / Višnja Gora
- Bataljon O / stotnik Dušan Meničanin / 31., 32., ena četa moštva najboljših domobrancev / Trebnje, Šentvid pri Stični
- Križev bataljon / major Ladislav Križ / 26., 28., 71. četa / ustanovljen 25. marca 1944 v Ljubljani. Zamenjal je vlogo bataljona N in bil premeščen v Stično.

Nemški general Rösener je 16. maja 1944 izdal ukaz, po katerem je organizacijski štab SD predvsem zaradi večje operativnosti iz prej navedenih skupin ustanovil naslednje udarne bataljone:

- I. udarni bataljon / major Ladislav Križ, kasneje ga je zamenjal stotnik Emil Cof / Stična / 14., 16., 28., 71. četa, 1. težka četa, kasneje 22. četa / za zvezo med Novim mestom in Grosupljem;
- II. udarni bataljon je bil ustanovljen na Rakeku / major Friderik Lehman (do 14. 7. 1944), s 14. 6. 1944 ga je zamenjal stotnik Vuk Rupnik / Rakek, Cerknica (23. 12. 1944) / 17., 47., 48. (112), 2. težka četa;
- III. udarni bataljon / stotnik Miroljub Stamenkovič (do 20. 9. 1944), stotnik Franc Pavlovčič (20. 9. 1944) / Grosuplje, Višnja Gora / 22., 24., 63. četa in kasneje 15., 21., 22. In 3. težka četa;

- IV. udarni bataljon je bil ustanovljen v Novem mestu / stotnik Dušan Meničanin (do 9. 12. 1944), stotnik Leopold Tomic / Šentvid pri Stični (5. 7. 1944) / 31., 32., 39. (kasneje posadna), 55. četo pa zamenja 4. težka četa;
- V. udarni bataljon ali alarmni bataljon / stotnik Franc Pavlovčič (do 20. 9. 1944) / stotnik Maks Kunstelj / Velike Lašče / 25., 62., 114. četa;
- VI. udarni bataljon / stotnik Hans Kaspar / 34., 52. četa, 6. težka četa, nemška četa (maj 1945).

Domobranskim bataljonom so jeseni leta 1944 začeli dodajati nemške enote. Tako je organizacijski štab SD poleg slovenskih imenoval še nemške poveljnike bataljonov. Prav tako so bataljone poimenovali po njihovih nemških ali slovenskih poveljnikih. Zadnje takšno preimenovanje se je zgodilo 7. 4. 1945.

Dne 2. 4. 1945 je bil v Kočevju ustanovljen še slovensko-nemški bataljon z oznako XII., sestavljen iz 61. in 72., sedaj 1. in 2. čete XII. bataljona, pionirskega voda ter nemške čete, s poveljnikoma stotnikom Milošem Šabićem in nemškim stotnikom Seebachom.

Zaradi neprestanih preimenovanj je težko ugotoviti natančno število operativnih enot SD. S pomočjo domobranskih dokumentov, kot navaja Mlakar (2003), ki neposredno izkazujejo vse enote, lahko za junij 1944 ugotovimo, da je v sklopu SD delovalo 57 pehotnih čet, poleg tega pa še 8 posebnih čet, skupaj torej 65. Poleg pehotnih je treba omeniti tudi preostale čete ter manjše enote oziroma postojanke. V okolici Novega mesta je delovalo več kot 20 postojank SD, več takšnih pa je bilo tudi v Dolomitih in ob južni železnici. Na območju Suhe krajine in na območju med Trebnjim in Novim mestom so bile postojanke vzpostavljene šele po nekaj ofenzivnih akcijah udarnih bataljonov v obdobju jesen 1944–zima 1945. Skupno število omenjenih postojank naj bi presegalo številko 100.

5.6 NOVAČENJE

Osnova za nastanek enot SD so bili večinoma vaški stražarji in manjši del slovenskih četnikov, ki so se iz različnih razlogov znašli na območju ljubljanske pokrajine ob italijanski kapitulaciji. Septembra 1943 so te sile šteje približno 3000 mož. Domobranstvu sta bili v začetku namenjeni predvsem obrambna vloga ter vloga vzdrževalca reda in miru. Na podlagi razmerja sil, po uničenju jedra protirevolucionarnih enot na Turjaku, je postalo očitno, da bo treba domobranstvo povsem na novo vojaško organizirati, ga dobro izuriti ter močno okrepiti z moštvo. Že ob začetku organiziranja SD je bilo z nemške strani poudarjeno, da mora pristop temeljiti na prostovoljnosti. Protirevolucionarno vodstvo nad tem ni bilo najbolj navdušeno. Tako je v zvezi s tem 23. septembra 1943 nastal proglas, pregledan tudi s strani nemške cenzure, ki je vabil prostovoljce v enote SD.

Slika 3: Jože Beranek – domobranski propagandni plakat

(Vir: <http://www2.arnes.si/~lmuzejnz/dom/domobranci.html>, dostopno 14. 5. 2013)

Mlakar (2003) je zapisal, da se je že nekaj dni po uradni objavi v prijavnici pisarni priglasilo 371 ljudi. Pomembno je omeniti, da je bilo v nekaj ljubljanskih šolah v tem času nastanjenih več kot 1000 bivših internirancev iz Italije, na katere je poveljstvo SD gledalo kot na bazen možnih kandidatov za vstop v novonastale enote. Protikomunistični tabor je hotel internirance prisilno mobilizirati, vendar so Nemci vztrajali pri svojem. Zaradi tega je sprejemni urad pričel izdajati osebne pozive posameznikom, nekatere pa so celo obiskali na domu in jih prisilno odvedli. S strani podpolkovnika Krenerja je bilo omenjeno, da večina moštva vojnih ujetnikov prestopa med domobrance, po vsej verjetnosti je mislil na vojne ujetnike iz vojaških zbirališč, nastalih po jesenski nemški ofenzivi na Notranjskem, Dolenjskem in Primorskem. Prav v zvezi z omenjeno ofenzivo je imel protikomunistični tabor velika pričakovanja, saj so bili mnenja, da bodo partizanske sile popolnoma uničene, posledično pa se bo močno povečal priliv v domobranske vrste. V omenjeni ofenzivi so Nemci in domobranci zasedli večji del pokrajine, čeprav kasneje zasedenega ozemlja niso zadržali. Mlakar (2003) navaja, da je bilo v Kočevju po tej ofenzivi zbranih okrog 1.000 ujetnikov. Ti so bili nato pregledani s strani domobrancev, okrog 600 moških so odpeljali v Ljubljano, kjer bi jih nato vključili v vrste SD, ostale pa so večinoma odpeljali v Nemčijo na prisilno delo. Obsežnost ofenzive lahko vidimo tudi v velikem številu beguncev, ki so se po akciji zbrali v Ljubljani, po nekaterih podatkih naj bi jih bilo do konca leta 1943 približno 20.000, v Novem mestu pa še dodatnih 2.000 (Mlakar, 2003, str. 197).

Glede na situacijo po omenjeni ofenzivi ter na različne oblike novačenja v SD se postavlja vprašanje številčnosti pripadnikov SD. Rösenerjevi načrti so predvidevali med 12 in 14 tisoč domobrancev, kar ustreza velikosti divizije. Rupnik je računal tudi na združitev Kranjske in priključitev sosednjih pokrajin in v tem okviru predvideval organizacijo 50.000 domobrancev. Zanimiv je podatek, da je organizacijski štab leta 1944 v tovarni Saturnus naročil izdelavo 15.000 etuijev za domobranske izkaznice (Mlakar, 2003, str. 208).

Po podatkih, ki jih navaja Mlakar (2003), je bilo 15. marca 1944 9.213 domobrancev, 2. maja 10.858, 24. julija 12.500 in avgusta 13.260. Po podatkih Ozne pa naj bi SD imel 13.277 pripadnikov. Iz pisma podpolkovnika Krenerja 12. aprila 1944 je razvidno, da so imele domobranske enote v dotedanjih bojih s partizani 90 padlih, 170 ranjenih ter 20 pogrešanih. V teku svojega celotnega delovanja je imel SD po nekaterih raziskavah preko 900 padlih in več kot 1.000 ranjenih.

5.7 GENERAL LEON RUPNIK

General Leon Rupnik je bil rojen na Lokvah v Trnovskem gozdu. Zanimivo je, da v starojugoslovanski vojski noben Slovenec ni dosegel tako visokega čina. Rupnik je imel zelo pomembno vlogo pri ustanavljanju SD, čeprav mu je nemški general Rösener jeseni 1943 prepovedal delovanje, povezano z domobranskimi zadevami. Rupnik je kljub temu kot generalni inšpektor SD užival veliko avtoriteto med domobranskim moštvom, v večji meri so ga imeli celo za očeta domobranstva.

General Rösener je šele januarja 1945 v pisni obliki potrdil Rupnika kot generalnega inšpektorja SD. V izdanem dokumentu je navedel Rupnikove naloge in pravice v naslednjih točkah:

- podrejenost generalnega inšpektorja višjemu SS in policijskemu vodji XVIII. vojnega okrožja;
- pristojnost za domobranstvo v ljubljanski pokrajini ter izvedba inšpektorskih pravic nad vsemi enotami SD;
- soudeležba pri načelnih zadevah SD, presoja konkretnih problemov organizacije, opreme, discipline, vzgoje častniškega kadra ...;
- sodelovanje z nemškimi oblastmi;
- izdajanje predlogov, ki se nanašajo na organizacijo in razvoj SD.

V resnici ni šlo za poveljniško, temveč bolj za nadzorniško funkcijo. Nikjer namreč ni bilo zapisano, da ima Rupnik na voljo svobodno razpolaganje z enotami SD oziroma da jih lahko uporabi v borbenih akcijah.

General Rupnik je imel izrazita moralistična načela, kar naj bi priznal celo sam. Njegov največji prispevek domobranstvu v tej smeri je Deset zapovedi za slovenske domobrance, ki jih je v jeseni 1944 sestavil sam in so izšle v knjižici na 16 straneh. V svojem besedilu je poudaril značaj SD. Vsaki zapovedi je v omenjeni knjižici sledila tudi obširna razlaga navedenih pojmov.

Deset domobranskih zapovedi (Mlakar, 2003, str. 263):

1. Domobranec, bodi etično prekaljen Slovenec!
2. Domobranec, ljubi svoj narod!
3. Domobranec, ljubi svojo domovino!
4. Domobranec, utrjuj svojo voljo!
5. Domobranec, bodi poslušen!
6. Domobranec, bodi hraber!
7. Domobranec, bodi tovariški!
8. Domobranec, bodi vitez!
9. Domobranec, bodi dobre volje!
10. Domobranec, bodi svojemu narodu vzgled!

Iz vsega napisanega lahko razberemo, da je bil general Rupnik velik patriot, ki mu zaradi svoje politične prepričanosti in tudi trenutne geostrateške situacije v ljubljanski pokrajini ob kapitulaciji Italije ni preostalo drugega kot sodelovati z nemškim okupatorjem. Pri tem ne smemo pozabiti, da je bil nemški vojaški stroj leta 1943 kljub preobratom na svetovnih bojiščih daleč od končnega poraza. V zvezi s tem so se pojavljale špekulacije v SD, kako ukrepati naprej.

5.8 OZNAKE, ČINI IN UNIFORME

Grb s kranjskim orlom, verjetno najbolj prepoznaven simbol SD, izvira iz srednjega veka, kasneje pa je predstavljal tudi deželo Kranjsko.²¹ Kot je bilo že omenjeno, je vrhovni komisar Rainer Slovincem obljubljal obnovitev vojvodine Kranjske. Grb se je začel najprej pojavljati na terenu, saj je bilo pri nekaterih domobrancih na levem rokavu opaziti kranjske orle, nato v organizacijskem štabu in ostalih ustanovah SD. Kasneje so poskušali uveljaviti še dodatni slovenski simbol, to je lipov list, vendar ga je nemška nadoblast prepovedala. Kranjski orel se je na uniformah pričel pojavljati v septembru 1943.

²¹ *Dežela Kranjska – zgodovinska pokrajina, ki je nekoč v grobem obsegala ozemlje današnje Gorenjske, Notranjske in Dolenjske. Prvič je omenjena leta 973 kot del vojvodine Koroške. Kranjska je bila najprej del srednjeveškega cesarstva, nato pa Habsburške monarhije. Z ustanovitvijo države Slovencev, Hrvatov in Srbov je bila ukinjena.*

Slika 4: Kranjski orel na slovenski zastavi – banska palača v Ljubljani 20. aprila 1944

(Vir: <http://www.redbook.si/user/boogy/blog/41074=prisega-domobrancev/>, dostopno 14. 5. 2013)

Organizacijski štab se je trudil vzpostaviti zunanjo enotnost glede nošenja grbov in uniform, vendar je bilo kaj takega težko doseči predvsem zaradi pogostega menjavanja moštva in uniform. Kranjski orel se je pojavljal tudi na slovenski zastavi, kakršno so izobesili ob domobranski prisegi na ljubljanskem stadionu za Bežigradom, kasneje pa tudi na domobrantskih vojašnicah in protikomunističnih zborovanjih ter šolah. Nemška okupacijska oblast je z dovoljenjem izobešanja nacionalne zastave priznavala obstoj slovenskega naroda, čeprav je takšno početje tudi zavirala.

General Rösener je že v samem začetku domobrancem obljubil opremo iz zaplenjenih italijanskih skladišč, toda oskrba enot vseeno ni potekala gladko. Posledično so domobranci kar nekaj časa nosili zelo različne uniforme. Mlakar (2003) navaja, da je imela 3. četa 3. bataljona novembra 1943 v nemške uniforme oblečenih 99 domobrancev, v italijanske pa 27 domobrancev. Rösener je izjavil, da je za domobrantske uniforme predlagal blago in kroj nemškega orožništva, kar se je zgodilo kasneje. Vredno je omeniti, da je bilo na terenu dostikrat opaziti domobrance tudi s šajkačami na glavi. V tem primeru gre za tisti del slovenskih četnikov, ki so se po padcu Grčaric in Turjaka pridružili domobranstvu. Organizacijski štab je novembra 1943 na razpolago prejel 11.000 uniform zelenkaste barve, po vsej

verjetnosti iz italijanskega vojaškega blaga, uveljavila pa so se tudi nemška pokrivala model 1942. Pomladi leta 1945 je bil Rupnikov udarni bataljon v celoti oblečen v svetlo modre uniforme, ki naj bi bile nizozemske zaplenjene uniforme iz leta 1940. V nekaterih četah je bilo pogosto opaziti vetrovke iz italijanskega kamuflažnega šotorskega platna, ki so bile še posebej primerne za nošenje v poletnem času. Te so bile največkrat domače izdelave, razne predelave uniform pa so bile posebej priljubljene pri častniškem kadru. Februarja 1944 je Schumacher prepovedal razne predelave oblačil brez njegovega dovoljenja. Uporabljali so dolge hlače, čez katere so imeli na bojnih pohodih in akcijah nogavice ali gamaše, nosili so tudi pohodne čevlje. Na voljo so imeli navadne italijanske opasače, večinoma brez simbolov, v nekaterih primerih pa tudi nemške policijske opasače. Večinoma so uporabljali italijanske čelade z značilno slovensko trobojnico, v nekaterih primerih pa tudi nemške policijske čelade M 35 z nemškim policijskim orlom. Nekaj omenjenih čelad je bilo še posebej opaziti pri bitki za Javorovico²² v marcu 1944. Omeniti velja tudi tankiste iz 14. domobranske tankovske kompanije s sedežem na Gasilski ulici v Spodnji Šiški. Uporabljali so za tankiste značilne črne uniforme in čepice, na njih pa običajne domobranske oznake in našitke z grbom na levem rokavu.

*Slika 5: Domobranska tankista v značilnih črnih uniformah z italijansko samohodno tanketo Semovente L/40 47/32
(Vir: Nose, 2008, str. 109)*

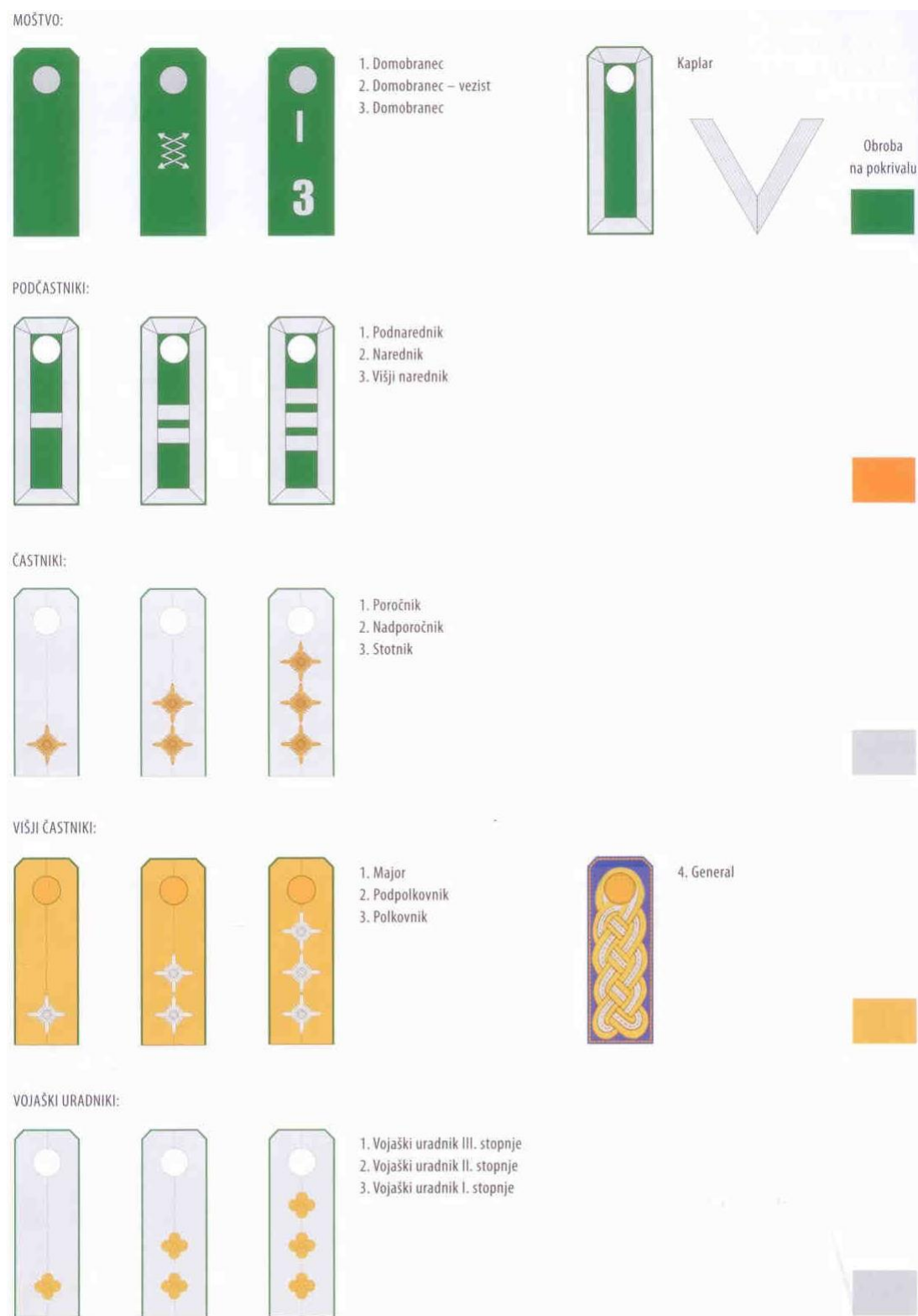
Domobranski štab se je veliko ukvarjal z oblikovanjem svojih činov in oznak, vendar je imel na koncu glavno besedo zopet nemški general Rösener. Kasneje je tudi sam potrdil, da so bili izbrani čini določeni na podlagi več pripravljenih osnutkov. Prve oznake je že v jeseni 1943 določil polkovnik Kokalj, kasneje pa je tudi podpolkovnik

²² Javorovica – 4. bataljon Cankarjeve brigade je prezimoval v vasi Javorovica pod vrhom Gorjancev, dokler ni bil 16. 3. 1944 obkoljen in uničen s strani 31. in 32. čete SD ter s pomočjo manjšega števila Waffen SS častnikov za zvezo. Poročilo štaba Cankarjeve brigade z dne 24. marca 1944 navaja, da je krivec za katastrofo štab 4. bataljona, ker ni kontroliral nižjega kadra pri izvajanju danih nalog.

Vizjak v imenu organizacijskega štaba obvestil enote, da po povelju višjega SS in policijskega vodje v Ljubljani z dnem 24. oktobra odreja oznake činov, kot navaja Mlakar (2003).

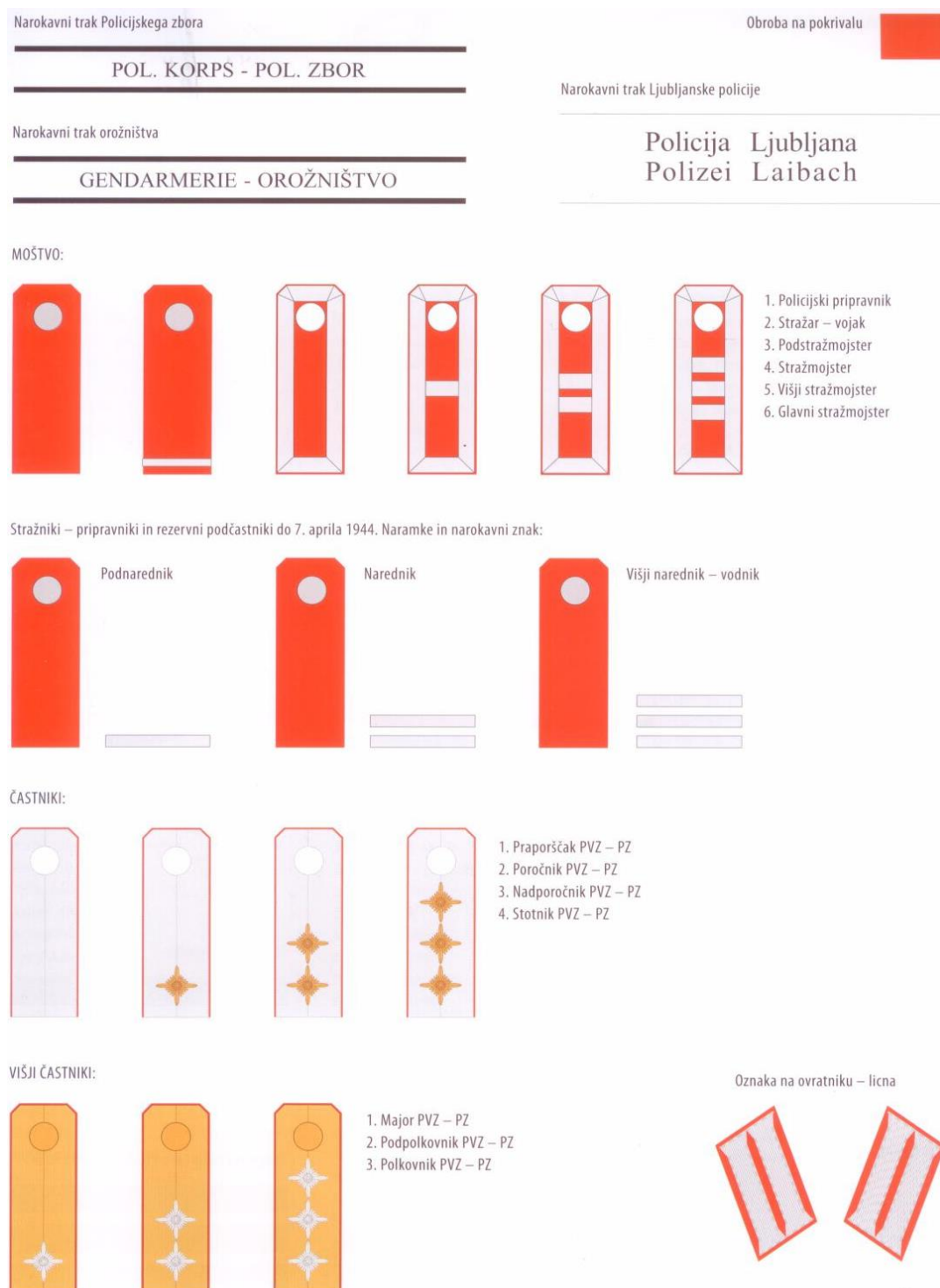
Oznake činov so bile sestavljene iz trakov, prišitih vodoravno na zgornjem delu rokava. Trakovi so bili dolgi pet cm, široki pa od enega do dveh centimetrov. Častnikom je bila namenjena zlata barva, vsem ostalim pa bela. Decembra 1943 so v SD dokončno uredili vsa poimenovanja činov. Tako naj bi imeli vsi domobranski vojaki na ramah zelene epolete, na katerih je na zunanji strani arabska številka označevala pripadnost k četi. Desetarji so imeli prav tako zelene epolete, le da so bile obšite s srebrnim trakom, enako je veljalo za podčastnike, ki pa so imeli po sredini še od enega do treh srebrnih pasov, poleg pa čepice, obšite z oranžnim trakom. Nižji častniki so imeli srebrne, višji častniki pa zlate epolete. Podnarednik je imel na sredi po širini epolete srebrn pas, narednik dva ter višji narednik po tri srebrne pasove. Poročnik je imel na njej štirioglasto zlato zvezdo, nadporočnik dve, stotnik pa tri. Major je imel zlato epoleto z eno srebrno zvezdo, podpolkovnik z dvema in polkovnik pa s tremi. Čepice nižjih častnikov so bile obrobljene s srebrnim, čepice višjih častnikov pa z zlatim trakom. Uvedli so tudi znake za posamezne zvrsti domobranske vojske. Domobranci v baterijah so imeli na epoletah ustrezne rimske številke, telefonisti oziroma obveščevalci dva prekrižana bliska, bolničarji in zdravniki pa Eskulapov znak (Mlakar, 2003, str. 275).

Čini Slovenskega domobranstva

Slika 6: Čini Slovenskega domobranstva
(Vir: Nose, 2008, str. 109)

Čini policijsko-varnostnega zbora²³

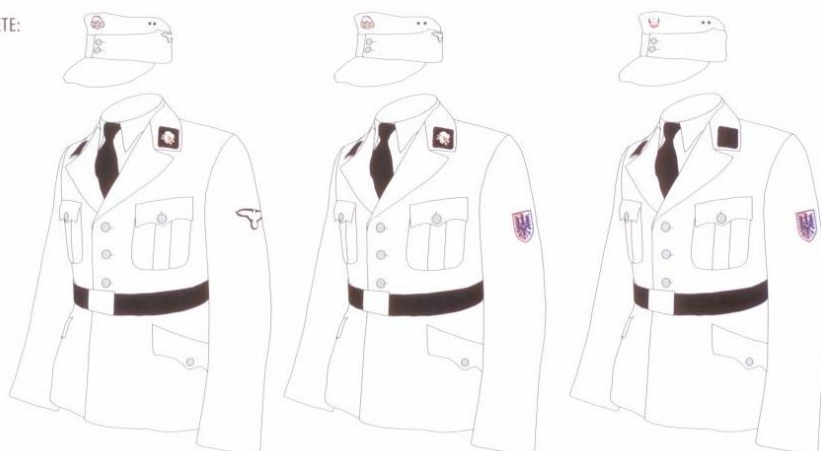

Slika 7: Čini policijsko varnostnega zbora
(Vir: Nose, 2008, str. 109)

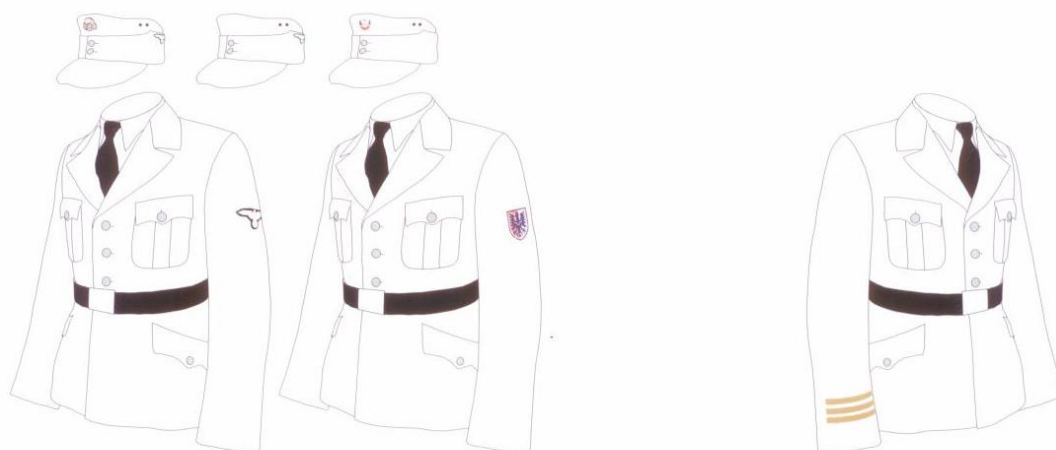
²³ Policijsko-varnostni zbor – policijsko orožniška formacija, ki je delovala na področju Ljubljanske pokrajine v sestavi Slovenskega domobranstva med drugo svetovno vojno.

Položajne oznake Gorenjskih domobrancev

OZNAKE NA UNIFORMAH UDARNE ČETE:

OZNAKE NA UNIFORMAH MOŠTVA IN ČASTNIKOV:

SREBRNA BARVA:

	Vodnik	Poveljnik postojanke
	[Silver bar]	[Silver bar]
Desetar	[Silver bar]	[Silver bar]
[Silver bar]	[Silver bar]	[Silver bar]

ZLATA BARVA:

	Načelnik za vojaško-disciplinsko, obveščevalno, propagandno in policijsko službo	Poveljnik Centra Gorenjskega domobranstva
	[Gold bar]	[Gold bar]
Namestnik načelnika posameznih služb	[Gold bar]	[Gold bar]
[Gold bar]	[Gold bar]	[Gold bar]

Slika 8: Položajne oznake Gorenjskih domobrancev
(Vir: Nose, 2008, str. 109)

Tako kot vsaka oborožena formacija so imeli tudi domobranci urejeno pozdravljanje nadrejenih. Pripadniki SD so morali obvezno pozdravljati pripadnike nemških oboroženih sil. Decembra 1943 je Krener odredil, da slovenski častniki zbrane enote pozdravljajo z domobranci – Zdravo! Sledil je odzrav domobrancev z Bog daj! Nemški častniki so domobranske enote nagovorili s Kompanie Heil, domobranci so odzdravili enako. Omeniti je treba še domobranske pesmi, pri čemer še najbolj izstopa vprašanje domobranske himne. Ta ima namreč poseben pomen pri vzpostavljanju istovetnosti in pripadnosti. Kot edina prava himna domobrancev se je prepevala *Naprej zastava slave*, prepevali pa so tudi značilne slovenske pesmi, na primer *Hej Slovenci*, *Oče, mati, bratje in sestre* in druge.

6 SODELOVANJE Z OKUPATORJEM

6.1 DOMOBRANSKA PRISEGA

Nemška okupacijska oblast je organizacijo SD javno priznala šele v decembru 1943. Pri tem je šlo za pravno potrjevanje, ki je v nekaterih oblikah delovalo že od septembra istega leta. Vodstvo SD je zahtevalo vzpostavitev pravnega sistema oziroma statuta, ki bi določal osnovne naloge in načine uporabe domobranstva, obenem pa bi pomenil neko obliko pravne varnosti za SD in njegove pripadnike. Problem domobranskega statuta je nekako ostal na stranskem tiru do pomladi 1944, ko je postalo aktualno vprašanje domobranske prisege. Rösener je od organizacijskega štaba že v marcu zahteval, naj domobranci opravijo prisego, saj se je zelo trudil omejiti samostojnost domobranstva oziroma organizacijskega štaba. Krener je aprila Nemcem poslal pismo, v katerem jih je spomnil na obljube iz jeseni 1943, ko je bila obljubljena svobodna uporaba slovenske zastave, slovenskega jezika in predvsem slovensko poveljstvo nad SD. Dogajalo pa se je ravno obratno. Med domobranskimi enotami je bilo čedalje več nemških častnikov, ki so prevzemali poveljevanje, sneti pa so morali tudi slovenske zastave. Tudi organizacijski štab je bil degradiran v organizacijski oddelek Schumacherjevega štaba. Krener je od Nemcev v zameno za prisego zahteval izpolnitev danih obljub ter podelitev ustreznega statuta, z njim pa določbe glede jezika, zastave, poveljstva in svobodne akcije proti komunistom. Organizacijski štab se je zavedal negativnega propagandnega odmeva prisege, zato je hotel v zameno čim več iztržiti. Zadeva se je na koncu uredila z Rösenerjevim ultimatom, da bodo domobranci prisegli ali pa jih bo razpustil. Rösener je na koncu le ponudil statut, čeprav je bil zelo kratek in je obsegal le štiri člene (Mlakar, 2003, str. 290):

1. Narodni zaščitni oddelki v Ljubljanski provinci se imenujejo Slovensko domobranstvo.

2. Slovensko domobranstvo se za vzdrževanje reda in varnosti bori v celi operacijski coni Jadransko primorje in v kolikor bo potrebno v neposredno obmejnih krajih.
3. Slovensko domobranstvo polaga sledečo prisego itd.
4. Zgornja prisega se polaga ustno in se okrepi s podpisom. Vsi pripadniki Slovenskega domobranstva morajo zgornjo prisego znati na pamet.

Po pričevanju podpolkovnika Vizjaka naj bi navedeni statut izdelal sodni odsek organizacijskega štaba, preučil naj bi ga pravni referent generala Rupnika ter podpisal general Rösener. Statut je domobranstvu prinesel le manjši del tistega, kar je zahteval Krener.

Prvi člen ugotavlja dejstvo, da v Ljubljanski pokrajini obstaja Slovensko domobranstvo, kar je bilo tudi prvič uradno potrjeno s strani generala Rösenerja. V SD so si ta člen razlagali tako, da domobranstvo predstavlja samostojno celoto, da se v njem uporabljata slovenski jezik in slovensko poveljstvo. Drugi člen je pomembnejši, saj označuje cilje in naloge domobranstva, torej boj proti partizanom, opredeljuje pa tudi območje delovanja, pri čemer je ozemlje cone predstavljalo neslovensko ozemlje. Tretji člen statuta je določal, da domobranci polagajo prisego z naslednjim besedilom:

Prisegam pri Vsemogočnemu Bogu, da bom zvest, hraber in svojim nadrejenim pokoren, da bom v skupnem boju z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije, SS četami in policijo proti banditom in komunizmu kakor tudi njegovim zaveznikom svoje dolžnosti vestno izpolnjeval za svojo slovensko domovino kot del svobodne Evrope. Za ta boj sem pripravljen žrtvovati svoje življenje. Tako mi Bog pomagaj.

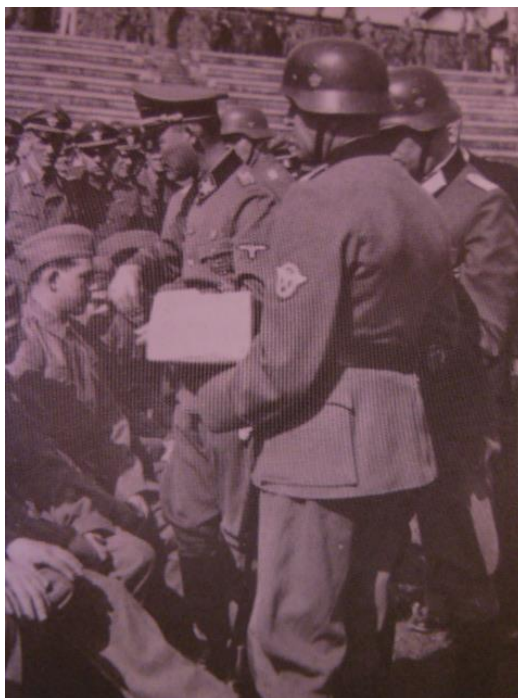
Domobranci so 20. aprila končno opravili prisego, kar je kasneje povzročilo dolgotrajna razpravljana političnega in moralnega značaja, čemur smo lahko priča še danes. Podobno prisego so opravile številne kolaboracionistične enote, ki so se bojevale na strani vojaških sil Nemčije po vseh evropskih bojiščih. Praviloma so morale prisego opraviti vse tuje enote, ki so bile na takšen ali drugačen način vključene v Waffen SS. Kot navaja Mlakar (2003), naj bi bilo ob koncu vojne med približno 900.000 pripadniki oboroženih SS enot kar 200.000 tujcev. Prav te enote so vsaj posredno prisegale Adolfu Hitlerju. Naj omenimo, da so pripadniki 13. SS Handžar²⁴ divizije enakovredno prisegli tako Adolfu Hitlerju kot tudi Anteju Paveliću.

²⁴ 13. *Waffen-Gebirgs-Division der SS Handschar* – enota v sestavi Waffen SS, sestavljena iz Bošnjakov in Hrvatov z območja Bosne in Hercegovine ter nemških potomcev, živečih na območju Kraljevine Jugoslavije.

Slika 9: 20. april 1944 – domobranska prisega na ljubljanskem stadionu
(Vir: <http://www2.arnes.si/~ljmuzejnz/dom/domobranci.html>, dostopno 14. 5. 2013)

Na stadionu za Bežigradom so se že ob 8. uri pričeli zbirati oddelki domobrancev v novih sinjih uniformah. Pri sebi niso imeli strelnega orožja, imeli pa so bajonete. Na stadionu so bila tudi zastopstva čet iz Novega mesta in preostalih delov Notranjske in Dolenjske, tako da je bil SD zastopan v celoti. Domobranci so se zbrali v obliki podkve, gledali pa so proti glavni tribuni. Na levi strani podkve so bili zbrani ranjenci, na desni pa častna četa in godba. Ob robu stadiona so bile izobešene slovenske in nemške zastave, govorniški oder je bil ovit v nacistično zastavo, streha glavne tribune je bila okrašena z belim kranjskim orlom. Škof Rožman je med 8.30 in 9. uro daroval posebno mašo, ki pa ji Nemci z Rösenerjem na čelu niso prisostvovali. Po maši sta na stadion prišli še dve nemški častni četi, oba konzula ter na koncu še oba generala. Rösener je med igranjem koračnice pregledal zbrane enote in jih na koncu pozdravil s Heil Kameraden! Domobranci so odgovorili z Zdravo! Med igranjem godbe je nemški general stopil na govorniški oder in poudaril pomen domobranstva za slovenski narod. Med govorom je povedal, da je domobranstvo ustvarilo nemški rajh ter ga tudi oblekel in oborožil. Nato jih je pozval k prisegi na meč in orožje. Ob povelju mirno, so domobranci dvignili tri prste desnice in ponavljali že omenjeno besedilo. Nekaj minut po deseti uri je bila prisega končana. Rösener je ranjencem podelil nemška ranjeniška odlikovanja, potem pa imel krajši govor o Hitlerjevem rojstnem dnevu. Ob koncu je godba zaigrala nemško državno in nacionalsocialistično himno, nato pa še *Naprej, zastava slave*, zatem so se enote odpravile na pohod po Ljubljani (Mlakar, 2003, str. 306).

*Slika 10: General Ervin Rösener podeljuje odlikovanja ranjenim domobrancem na ljubljanskem stadionu
(Vir: Nose, 2008, str. 192)*

Tudi v nekaterih drugih krajih ljubljanske pokrajine so 20. aprila potekale slovesnosti z zaprisego. Tako je bila tega dne tudi slovesnost v Novem mestu, kjer je priseglo 1200 moških. Čete sta pregledala nemški poveljnik major Hassler ter major Ferenčak. V naslednjih dneh so prisegli še domobranci čet in vodov v Kostanjevici in Šentjerneju. V Kočevju so prav tako prisegli 20. aprila. Slovesnost je potekala na tamkajšnjem gradu, kjer so pripravili tribuno s kljukastim križem in dvema slovenskima zastavama. Domobranci so prisegli tudi na Vrhniki, v Velikih Laščah, Ribnici, Šentvidu pri Stični in nekaterih drugih večjih krajih.

Če vzamemo pod drobnogled domobransko prisego, ugotovimo, da del, kjer se sklicujejo na Boga, kaže na slovenski izvor prisege, saj je splošno znano, da nacisti v Boga niso verjeli. Pri delu, kjer domobranec obljublja, da bo zvest, hraber in nadrejenim pokoren, se postavlja vprašanje, kako so si v tistem času domobranci razlagali svoje nadrejene. Bistveni del prisege je vsekakor njen osrednji del, ki govori o skupnem boju z nemško oboroženo silo in o izpolnjevanju dolžnosti za svojo slovensko domovino. Pri omembi slovenske domovine to lahko razumemo kot ozemlje celotne Slovenije, ne le ljubljanske pokrajine. Če povzamemo vse skupaj, lahko zapišemo, da je bil SD ustanovljen s pomočjo nemške vojaške sile za bojevanje proti skupnemu notranjemu sovražniku in vzpostavljanje reda in miru v notranjosti Slovenije. Domobranci so se v prisegi tudi zavezali, da se bojujejo za

slovensko domovino kot del svobodne Evrope, kar je bila popolnoma nemška ideja. S tem pa so se strinjali tudi s povojno ureditvijo Evrope ob morebitni zmagi sil osi.

6.2 BOJNE AKCIJE IN TAKTIKA

V poročilih partizanov obstaja dosti navedb glede spopadov z domobranci, ki so potekali predvsem na Notranjskem in Dolenjskem. Eno izmed takšnih poročil iz avgusta 1944 odkriva, kako je partizanska stran videla te domobranske enote. Zapisano je, da ne predstavljajo resne nevarnosti, lahko pa povzročijo nepotrebne žrtve, pri čemer so podcenili tudi številčno sestavo. Zapisano je tudi, da sta operativna le dva bataljona, zaradi česar so pričakovali hitro izčrpanost, njihove dotedanje uspehe pa so pripisovali taktiki in raznim vojaškim trikom. Našteti so tudi nekaj pomanjkljivosti, na primer to, da se v primeru spopadov nahajajo globoko na partizanskem ozemlju, zaradi česar ne morejo računati na dodatno pomoč, pri tem pa morajo svoje mrtve in ranjene nositi daleč od svojih matičnih baz. Mnenje partizanske strani se je kasneje spremenilo predvsem zaradi nekaj hudih porazov, ki so jim jih prizadejale domobranske sile. Tako naslednji podoben dokument z dne 30. novembra dokazuje, da so že spremenili mnenje o teh enotah in jih pričeli primerjati celo z nekaterimi SS policijskimi enotami. Zapisano je še, da bi bilo te bataljone treba uničiti oziroma onesposobiti, to pa naj bi bil ključ za uničenje celotnega domobranstva. Predvsem zaradi takšnega podcenjevanja nasprotnika, ki je bil po novem oborožen in izurjen s pomočjo nemške strani, so imele partizanske sile na stotine mrtvih, ranjenih in ujetih.

Naslednji dokument iz leta 1945 ugotavlja, da se je aktivnost domobranskih bataljonov zmanjšala in da niso več takšna udarna sila, kot so bili pol leta nazaj. Kot glavni razlog zmanjšanja aktivnosti navajajo izvajanje novih nalog enot SD, ki so morale zagotavljati varovanje čedalje večjemu številu postojank in utrdb.

Zelo zanimiv je dokument obveščevalne službe partizanov, ki ugotavlja razliko v bojnem delovanju nekaterih domobranskih enot. Ugotovili so namreč, da Rupnikov bataljon prodira zelo počasi in v skladu z vsemi taktičnimi predpisi. Omenjeni bataljon naj bi vedno zavzel najprej dominantne točke, nato pa počasi prodiral v dolino. Za poveljnika Vuka Rupnika je bilo tudi značilno, da je velik del svojih enot namenil zavarovanju. Medtem naj bi IV. bataljon pod poveljstvom Dušana Meničanina²⁵ prodiral v globino povsem brez zavarovanja, s čimer pa so bili tudi veliko hitrejši, toda veliko bolj izpostavljeni morebitnim presenečenjem. Največje uspehe v bojnem delovanju zoper partizanske sile na slovenskem velja pripisati

²⁵ Dušan Meničanin (1904–1944) je bil domobranski častnik, po rodu bosanski Srb, ob ustanovitvi SD je s činom stotnika prevzel poveljstvo nad IV. udarnim bataljonom, ki je zaradi svoje taktike bojevanja povzročil veliko žrtev na partizanski strani. S strani Nemcev je bil večkrat odlikovan, med drugim tudi z bronastim znakom za bojevanje proti partizanom, kar so v večini prejeli vojaki Waffen-SS. Decembra 1944 je padel v boju s partizani.

nemškemu bataljonu Heine,²⁶ ki je samo v decembru 1943 in januarju 1944 partizanom povzročil zelo hude izgube. Omenjeni bataljon se je posluževal podobne taktike bojevanja kot partizanske enote, ki pa na to niso bile pripravljene. Pogosto so namreč uporabljali faktor presenečenja, izvajali hitre in odločne udare z uporabo bližinskega boja ter organizirali zasede. Zaradi velikih uspehov so podobne metode pričele uporabljati tudi enote SD.

Domobranski udarni bataljoni so omenjeno taktiko pričeli pogosteje uporabljati po preureditvi bataljonov, to je julija 1944. Še vedno pa se niso odpovedali taktiki obkoljevanja, česar so se najbolj posluževali v času večjih ofenziv. Z uporabo nove taktike jim je kar nekajkrat uspelo povsem uničiti nekatere partizanske enote, pri čemer ne smemo pozabiti na nemški vodstveni kader, podporo ljudstva na območjih delovanja, poznavanjem terena in dobro razpredeno mrežo vohunov in ovaduhov.

6.3 BITKA ZA JAVOROVICO

V vasi Javorovica, pod vrhom Gorjancev, je od februarja 1944 prezimoval četrti bataljon Cankarjeve brigade, ki je štel 133 borcev. Bataljon je bil znan kot borbena enota in so ga prištevali med najboljše. Pred njim je tu že bival bataljon Gubčeve brigade, zato so se na tem mestu partizani počutili varne. Zelo pomemben obrambni položaj je bila kota 939, sama okolica pa je dajala vtis naravne trdnjave.

Domobransko poveljstvo v Novem mestu je bilo obveščeno o prezimovanju omenjenega bataljona, zato je poveljstvo III. bojne skupine SD 16. marca 1944 v boj poslalo bojno enoto, sestavljeno iz 31. in 32. čete, ter nekaj oficirjev za zvezo iz nemškega 14. SS policijskega polka. Bobrena enota SD je tako štela približno 200 mož. Ponoči in v visokem snegu so se premaknili do vasi in jo popolnoma obkolili.

Od 133 partizanov jih je večji del padlo, 8 je bilo ranjenih, 7 pa naj bi se jih prebilo. Domobranci so zaplenili tudi težki minomet s 60 minami, 2 lahka minometa s 70 minami, 3 težke mitraljeze, 6 puškomitraljezov, 64 italijanskih pušk, 15 mavzeric, 9 mul in veliko druge opreme. Po domobranskih poročilih so imeli sami 3 mrtve in 3 ranjene, po partizanskih pa so imeli domobranci 12 mrtvih (Nose, 2008, str. 326).

Popolno uničenje četrtega bataljona Cankarjeve brigade je predstavljalo hud udarec partizanskim silam. Domobranske enote so se v opisanem primeru kljub novi taktiki bojevanja, ponovno poslužile taktike obkoljevanja sovražnikovih enot. Po podatkih, ki jih navaja Nose (2008), naj bi borci četrtega bataljona radi sprejeli vdajo, saj so bili domobranci, ki so jih obkolili, skoraj vsi nekdanji partizani. Do predaje naj ne bi

²⁶ *Bataljon Heine – avgusta 1943 ustanovljeni bataljon gorskih lovcev, ki je spadal pod poveljstvo 139. polka 188. rezervne divizije gorskih lovcev (188. Reserve-Gebirgsjäger-Division). Deloval je na območju Idrije, kjer je partizanski strani povzročil hude izgube v moštvu.*

prišlo, ker je poveljujoči partizanski kader začel streljati lastnim borcem v hrbet, tako da so morali na vsak način sprejeti boj.

*Slika 11: Zbor domobrancev po končani bitki
(Vir: Nose, 2008, str. 331)*

Bitko za Javorovico navajamo kot tipičen primer sodelovanja nemškega častniškega kadra z domobranskimi enotami. Nemški poveljniški kader je imel zaradi dolgotrajne evropske vojne in različnih odprtih front veliko različnih borbenih izkušenj, poleg tega pa je bil večinoma tudi vojaško zelo dobro izšolan. V tem primeru tudi opazimo, da so se domobranske enote kljub spremembam v taktiki še vedno posluževale obkolutvenih manevrov. Močno vlogo je vsekakor odigral faktor presenečenja, saj v zgodnjih jutranjih urah in visokem snegu partizani niso pričakovali obkolutve s strani domobransko-nemških enot.

7 KONEC VOJNE IN VRNITEV DOMOBRANCEV V DOMOVINO

7.1 KONEC DRUGE SVETOVNE VOJNE

S približevanjem konca druge svetovne vojne je bilo že nekaj časa popolnoma jasno, kakšen bo končni izid. V SD so bili primorani razmišljati o različnih možnih scenarijih, ki bi lahko sledili. Predvsem zaradi zavezniškega priznanja partizanske vojske za zaveznico sta ji bili priznani tudi zmaga nad okupatorjem in zmaga v državljanski vojni, za katero lahko rečemo, da je potekala v nekaterih predelih Slovenije.

SD je v Ljubljanski pokrajini odigralo pomembno vlogo v bojih, ki so se odvijali na tem območju. V jeseni 1944 so se slovenskim domobranskim silam priključile tudi nekatere srbske paravojaške in četniške enote, kot navaja Mlakar (2008), s tem pa so se preko svojega vodstva vključevale v politične možnosti v zvezi z usodo slovenskega ozemlja ob koncu vojne.

Ob koncu vojne je imelo komunistično vodstvo partizanskega gibanja določene skrbi, v kolikšni meri in na kakšen način si bo zagotovilo popoln prevzem oblasti, brez vsakršnega sodelovanja z različnimi opcijami izven partizanstva. Naslednji cilj je predstavljal doseg osvoboditve in pripojitev vsega narodnostnega ozemlja k matični deželi, kar pa je bil cilj tudi protikomunističnih sil. Partizanska stran je kljub zagotavljeni zmagi želela na vsak način uničiti domačega sovražnika še pred koncem vojne. Tako so bili v obdobju od septembra 1943 do maja 1945 pogosti oboroženi spopadi med obema domačima nasprotnikoma. Do sredine leta 1944 je bila partizanska stran uspešnejša v medsebojnih obračunih, saj je uničila nekaj domobranskih postojank in povzročila domobranstvu večje izgube. Po reorganizaciji SD in ustanovitvi udarnih bataljonov je pobudo prevzela domobranska stran. Od tega trenutka dalje pa do konca vojne ni partizanska stran porazila nobene domobranske postojanke, da ne govorimo o domobranskih bataljonih.

Partizanska propagandna služba je hotela že med vojno prepričati domobrance, da bo takšno sodelovanje z okupatorjem kaznovano, da zahodni zavezniki štejejo edino partizane za svoje zaveznike in nič več formacij generala Draže Mihailovića. S tem so med drugim ciljali tudi na prestop določenih domobrancev k partizanom. Temu lahko rečemo tudi poskus ločitve domobranstva od nemškega okupatorja. Vidimo lahko prizadevanje partizanske strani, da bi domobranstvo izločila iz boja brez oboroženih spopadov, pri čemer se je posluževala različnih prijemov, na primer z različnimi prepričevanji, letaki, govoricami in tudi agenti in provokacijami. Na takšne načine so želeli doseči množične dezertacije domobrancev in po možnosti priključitev v partizanske vrste. Kot navaja Mlakar (2008), je partizanski glavni štab

že poleti 1943 pozval pripadnike vaških straž in četnikov k razpustitvi oziroma priključitvi v partizanske vrste ter jim ob tem zagotavljal amnestijo.

Aprila 1945 so bile vse enote SD zapletene v hude spopade s partizansko stranjo. Zaradi močnega pritiska 4. armade in ostalih jugoslovanskih enot so se bile enote SD prisiljene umakniti s Kočevskega in Suhe krajine nazaj na Notranjsko, kamor je bil premeščen tudi novomeški udarni bataljon z namenom, da zaustavi prodor delov 4. armade. Domobransko-nemške enote so se tako počasi umikale nazaj proti Ljubljani, kjer so 7. maja izoblikovale obrambno črto, ki se je raztezala južno in zahodno od Ljubljane. Že 8. maja zvečer pa se je pričel umik s te črte, nato pa še iz Ljubljane. V tistem trenutku bi se domobranci lahko ločili od Nemcev, toda na kaj takega ni nihče več pomislil. Skupaj so se pričeli umikati proti Gorenjski, že pred tem pa so na Koroško odšli general Rupnik, škof Rožman in nekaj ostalih vidnejših politikov. Ob koncu vojne je bil večji del domobranskih ranjencev nastanjen v vojni bolnišnici v Ljubljani ter novomeški vojni bolnišnici. Večji del ranjencev iz Ljubljane je bil naložen na sanitetni vlak, ki je odrinil proti Gorenjski 7. maja. Ustavil se je v Lescah, ker so prejeli novico, da so na Jesenicah že partizani. Zaradi tega so že v Lescah izstopili premični ranjenci, medtem ko je približno 60 težjih ranjencev ostalo na vlaku. Kot je navedel Mlakar (2008), so bili ranjenci, ki so ostali na vlaku, kasneje dejansko zajeti s strani partizanov in pobiti pri Brezarjevemu breznu²⁷ v Podutiku. Novomeške ranjence pa so s tovornjaki prepeljali preko Krškega do Celja, kjer so jih naložili na nemški bolniški vlak. Na Pragerskem so vlak ustavili partizani, kasneje so ga spustili naprej, ker na njem niso opazili domobrancev, ki so se prikriji kot nemški vojaki.

Medtem pa se je nadaljeval umik glavnine enot Slovenskega in gorenjskega domobranstva. Večji del enot se je umikal preko Ljubelja in naprej proti Koroški. Za vojaški enotami se je umikalo približno 6.000 civilnih beguncev. V Borovljah sta Bračičeva brigada in koroški partizanski odred zasedla most čez Dravo in s tem preprečevala prehod čez reko in stik z angleškimi enotami. 10. maja je podpolkovnik Rupnik s četami svojega bataljona napadel partizansko zaporo in prisilil partizanske sile k umiku. 13. maja popoldne so enote SD odložile orožje in se predale Britancem, ki so jih skupaj s civilnimi begunci napoltili na Vetrinjsko polje, kjer so bivali v dveh ločenih taboriščih. Po nekaterih ocenah naj bi bilo v obeh taboriščih skupaj nastanjenih približno 18.000 oseb.

²⁷ Brezarjevo brezno – množično grobišče pri Podutiku v Ljubljani iz maja 1945, kjer je bil opravljen poboj neznanega števila slovenskih in hrvaških domobrancev. Kasneje je bil opravljen prekop trupel zaradi zastrupitve podtalnice in neznosnega smradu. Prekop so opravili nemški ujetniki, za katere se prav tako smatra, da so bili po opravljenem delu likvidirani. Po nekaterih podatkih naj bi poboje več sto ljudi izvedli srbohrvaško govoreči partizani v rjavih angleških uniformah.

7.2 VRNITEV V JUGOSLAVIJO

Na čelo vojaškega dela taborišča na območju Vetrinja, kjer je bilo nameščenih približno 12.000 pripadnikov SD, 4.000 srbskih prostovoljcev, 500 črnogorskih četnikov in nekaj Hrvatov, je bil postavljen britanski poročnik W. E. Ames. V vojaškem delu taborišča je bilo nastanjenih tudi nekaj Nemcev in Kozakov, katere so na osnovi jaltskega sporazuma kasneje predali Rdeči armadi. Vodenje civilnega dela taborišča pa je bilo predano kanadskemu majorju Paulu Barreju.

Predstavniki SD so že 8. maja stopili v stik s predstavniki britanskih oblasti, da bi jih opozorili na prihod velikega števila domobranskih vojakov in civilnih beguncev ter njihove težave. Kasneje so uspeli navezati stike še z nekaterimi britanskimi častniki nižjega ranga, general Rupnik pa je uspel priti v stik z generalom Robertom Arbuthnotom, ki je poveljeval 78. diviziji. General Arbuthnott sicer ni bil pristojen za Celovško kotlino, je pa obljubil in kasneje tudi poskrbel za premestitev slovenskih domobrancev ter srbskih četnikov, ki so bili nameščeni v Spittalu ob Dravi, v severno Italijo, za kar ga je v pismu prosil general Rupnik.

Taborišče v Vetrinju so Britanci od začetka stražili le simbolično, kasneje pa dosti resneje. Tudi obiski med obema taboriščema so bili dosti svobodni. Po 15. maju so se v taborišču pričele širiti govorice o skorajšnji selitvi v Italijo, kjer naj bi se priključili svoji (jugoslovanski) glavnini. Vodstvo SD je pripravilo vojaško spomenico, ki je bila predana 19. maja v Celovcu. Ta je poskušala pojasniti nastanek in razvoj vaških straž do domobranstva in na koncu SNV.²⁸ Med drugim je domobransko vodstvo naivno pričakovalo, da bodo Britanci njene sile uporabili v skupnem boju proti komunistom, čeprav so resno razmišljali o možnem spopadu glede nerešenega vprašanja Trsta. Iz neuradnih razgovorov z nekaterimi častniki britanske vojske pa so nekateri posamezniki SNV počasi razbrali pravo britansko stališče glede beguncev. Glede na mednarodno pravo so se namreč domobranci opredeljevali za vojne ujetnike tiste vojaške sile, ki je okupirala dotično območje.

Po vsej verjetnosti so na končno odločitev glede statusa beguncev vplivala predvsem izhodišča britanskega poslanika pri jugoslovanski vladi v Beogradu. Svoja izhodišča o zadevi je 27. aprila poslal britanskemu ministru Haroldu Macmillanu, ki je bil pristojen za Sredozemlje. Po njegovem mnenju so bili možni naslednji trije scenariji (Mlakar, 2003, str. 499):

- da se jih uporabi kot pomožne čete;
- da se jih izroči jugoslovanski armadi;
- da se jih razoroži in spravi v begunska taborišča.

²⁸ Slovenska narodna vojska je bila ustanovljena tik ob koncu vojne kot eden izmed poskusov ločitve od Nemcev in pripojitve domobranskih sil jugoslovanski kraljevi vojski.

Britanski poslanik Ralph Stevenson se je kasneje izrazil, da se mu prva dve stališči iz političnih in humanitarnih razlogov nista zdela ustrezni zaradi notranje državljanske vojne, ki je potekala med obema stranema. Na odločitev glede statusa beguncev so vplivala tudi druga trenutna geopolitična dogajanja v prostoru. Z Balkana se je umikal del enot armadne skupine E pod poveljstvom generala Alexandra von Lohra, poleg pa tudi hrvaške ustaške in domobranske enote. Nekatere ocene, po vsej verjetnosti pretirane, govorijo celo o milijonski množici vojaštva, ki se je pomikalo proti Koroški. Vse omenjene razmere so Britancem povzročale veliko skrbi, saj so se na obzorju pojavile na novo nastale vojne nevarnosti. Jugoslovansko vodstvo je imelo v načrtu zasesti celotno slovensko Koroško, z namenom priključitve k Jugoslaviji. To pa je bilo popolnoma v nasprotju s sklepi zavezniških sil na moskovski konferenci oktobra 1943, kjer je bilo zapisano, da se Avstrijo povojno obnovi v okvirih meja pred priključitvijo tretjemu rajhu.

Zasedba Koroške s strani partizanskih sil v sklopu zavezništva ni bila predvidena, zato so Britanci na Koroškem od partizanskih enot zahtevali, naj se umaknejo na predvojne meje. Jugoslovani v začetku niso hoteli slišati ničesar glede umika, pri tem pa so se zanašali na podporo sovjetskih sil, ki so zasedele Štajersko tudi mimo vseh poprejšnjih dogovorov. Pomembno je dejstvo, da je predstavnik 4. jugoslovanske armade pri Britancih protestiral, ker so sprejemali vdajo protikomunističnih sil, in hkrati zahteval izročitev jugoslovanskim enotam. General Charles Keightley je nato obljubil, da bodo vse enote, ki so se njegovemu korpusu predale pomotoma, vrnili v Jugoslavijo. Medtem je za ustaše med zavezniki veljalo, da bodo prej ali slej izročeni partizanski strani, čeprav se ameriška vlada s tem ni strinjala. Dne 13. maja je bil namreč Keightley obveščen, da se proti celovškemu območju pomika množica 300.000 Nemcev in 200.000 Hrvatov. Zaradi vsega omenjenega je Keightley kontaktiral svojega nadrejenega generala McCreeryja, ki je to sporočil naprej z željo, da bi partizanska stran lahko sprejela čim več sovražnikov (Hrvatov). Iz Titovega štaba so kasneje sporočili hvaležnost in pripravljenost sprejeti 200.000 Jugoslovancev, ki so se nahajali v sosednji Avstriji. 18. maja se je Tito odločil, da svoje sile umakne s Koroške na avstrijske meje iz leta 1937. Poleg tega so sklenili sporazum o izročitvi ustašev in četnikov, ki so se predali zavezniškim enotam. Kot navaja Mlakar (2008), je sporazum predvideval predajo beguncev v dveh smereh. preko prve postaje Področca naj bi izročili približno 10.000 ujetnikov, preko druge postaje Pliberk pa dodatnih 5.000 ujetnikov.

Glavni argument, da so Britanci želeli odstraniti veliko količino beguncev s Koroške, je bila po vsej verjetnosti nevarnost spopada z Jugoslovani. Omenjena nevarnost je minila 19. maja, ko je prišlo do sporazuma o umiku jugoslovanskih enot s Koroške. Tako so po 19. maju pričeli izročati begunce jugoslovanski vojski. Ob tem velja poudariti dejstvo, da je bil feldmaršal Alexander že 17. maja seznanjen o tem, da bi bila lahko predaja beguncev komunistom tudi usodna. Med 18. in 23. majem so tako Britanci jugoslovanskim enotam predali približno 13.000 Hrvatov ter 4.000

pripadnikov Srbskega dobrovoljskega korpusa. Počasi so se začele širiti govorice o izročanju ujetnikov v Jugoslavijo, kar je povzročilo dosti nemira med domobranskimi vrstami, tako da so morali Britanci pri vkrcavanju domobranske vojske na vagone uporabiti silo.

Večina sodobnih ocen govori o predaji do 11.000 domobrancev, za katere sta bili v veliki večini zadolžena Ozna²⁹ in Knoj.³⁰ Domobrance so večinoma zapirali v koncentracijska ali sprejemna taborišča, kot je taborišče v Teharjah. Sama taborišča je upravljala Ozna, medtem ko so pripadniki Knoja izvajali likvidacije. Po nekaterih izpovedih naj bi že v prvih dneh predaje jugoslovanskim oblastem pri Radovljici pobili okrog 300 vrnjenih ujetnikov. Na Gorenjskem so predvsem med 21. in 25. junijem izvedli več množičnih likvidacij, predvsem v okolici Škofje Loke, na primer pod Lovrenško goro, pri vaseh Bodovlje in Pevno ter Crngrobu. Velik del ujetnikov, prepeljanih na Gorenjsko, so potem kasneje premestili v Kočevje. Likvidacije vrnjenih Hrvatov in Srbov je izvajala posebna skupina iz 11. dalmatinske brigade, ki jo je vodil major Simo Dubajić.³¹ Na območju Kočevskega Roga so po nekaterih pričevanjih izvedli poboj več kot 30.000 ujetnikov, množični poboj predvsem srbskih ujetnikov pa se je zgodil na Kopiščih pri Kamniški Bistrici. Večji del domobrancev so izvensodno usmrtili pri jamah in brezni pod Krenom, v jami pod Macesnovo gorico, v dvojnem breznu pri Cink križu, v jami na Rugarskih klancih ter brezni Ušive jame (Mlakar, 2003, str. 519).

Glede na omenjeno se zastavi vprašanje, zakaj je v Sloveniji prišlo do takšnega obsega množičnih poveljnih likvidacij, ki nima primere v celi Evropi in tudi ne v nekdanji Sovjetski zvezi. Po pričevanjih Dubajića naj bi glavno in odločujoče povelje o poveljnih pobojih izdal Tito. Kasnejša izjava Ivana Mačka pove, da je dal Tito izrecna navodila, da se ne sme kaznovati niti najhujših zločincev, če so mlajši od 17 let. Javnost o domobranski poveljni usodi seveda ni bila obveščena, le v časopisih so nekajkrat oznanili vračanje domobrancev s Koroške. Med ljudstvom so se pričele širiti govorice, da v Kočevskem Rogu komunisti izvajajo množične poboje, obenem pa so se ljudje spraševali, kje so končale velike količine slovenskega vojaštva. Spomin in gradivo, vezano na poveljno dogajanje, pa je v veliki večini ohranilo zamejsko slovenstvo.

²⁹ Ozna (oddelek za zaščito naroda) je bila varnostno obveščevalna služba FLRJ. Po končani vojni je upravljala taborišča in obravnavo vrnjenih domobrancev, ustašev in četnikov.

³⁰ Knoj (korpus narodne obrambe Jugoslavije) je bila vojaška formacija, ki je opravljala varnostno-zaščitne operacije na območju osvobojenih ozemelj v Jugoslaviji.

³¹ Simo Dubajić je bil poveljnik 11. dalmatinske brigade, ki je izvajala masovne poveljne usmrčitve. Bil je eden izmed prvih, ki so javnosti spregovorili o poveljnih pobojih. Med drugim je izjavil, da je komisarka Milka Planinc osebno izbirala likvidatorje.

8 ZAKLJUČEK

Vzroke za nastanek domobranstva lahko poiščemo že v medvojnem komunističnem nasilju, ki se je kazalo predvsem v nasilnih mobilizacijah, nasilnem plenjenju hrane in ostalih dobrin ter posameznih in tudi skupinskih likvidacijah ljudi, ki so razmišljali nekoliko drugače oziroma so bili tako ali drugače navezani na nacionalno identiteto, kulturo in na koncu tudi religijo, ki je značilna za evropski prostor ob dejstvu, da je domobranska vojska temeljila na etnični pripadnosti in ne na državljanski. Splošno je znano, da so se že vaške straže pričele organizirati kot odgovor na revolucionarno nasilje oziroma za zaščito nemočnega prebivalstva. Nadalje lahko ugotovimo, da so bili pobudniki za ustanovitev domobranstva na obeh straneh, tako na slovenski kot tudi na nemški. Jedro pobude na slovenski strani je izhajalo iz legitimno izvoljene stranke SLS, ki je v kritičnem obdobju predstavljala slovensko oblast, prav tako pa je bila ideji o ustanovitvi domobranstva naklonjena slovenska katoliška cerkev. Nemška stran je bila ob kapitulaciji Italije prisiljena zasesti izpraznjeno ljubljansko pokrajino, za kar pa je v tistem času že primanjkovalo lastnih oboroženih sil, predvsem zaradi več odprtih front po vsej Evropi. Zaradi močne partizanske dejavnosti na izpraznjenem območju ter zavarovanja hrbta nemškega vojaškega stroja ob morebitnem izkrcanju zaveznikov na Jadranu je prišlo do hitre reorganizacije preostanka vaških straž in nekaj malega slovenskih četnikov v enote SD.

Glede na dejstvo, da so imeli Nemci največ zaslug za ustanovitev domobranstva, jih ustrezno opremili, izurili in tudi plačevali, je bilo pričakovati, da ne bodo dopustili popolne svobode v operacijah proti partizanskim silam. Tako so bile enote SD v veliki meri odvisne od nemškega okupatorja, ki jih je uporabljal najprej v svojo korist. S skupnim nastopom v ljubljanski pokrajini in tudi ustanovitvijo velikega števila domobranskih postojank so dokaj hitro očistili teren in vzpostavili red nad večjim delom ljubljanske pokrajine, z nekaj izjemami, kot je območje Bele krajine. Proti koncu vojne so bile enote SD čedalje bolj izurjene in opremljene, tako da se je v celoti spremenilo zmotno začetno prepričanje partizanske strani glede kvalitete enot SD. Z nastopom domobranskih udarnih bataljonov in spremenjene taktike bojnega delovanja je partizanska stran v zadnjih mesecih vojne večkrat utrpela hude izgube – dober primer sta bitka za Javorovico in popoln poraz četrtega bataljona Cankarjeve brigade.

Vzroke za tragičen konec pripadnikov domobranstva po njihovi vrnitvi gre iskati v ozračju državljanske vojne, za katero lahko rečemo, da je potekala na nekaterih območjih Slovenije, ob čemer so prišle na dan velike ideološke razlike med vpletenima stranema. Pri končni rešitvi domobranskega vprašanja je šlo za enostavno radikalno potezo vojaško-politično komunističnega vrha, s čimer so se že pričeli kazati pravi orisi novega totalitarnega režima. Rečemo lahko, da je šlo za končni obračun z razrednim sovražnikom, obenem pa tudi legalizacijo povojnega

prevzema oblasti, s čimer se je komunistični režim ukvarjal še desetletja po vojni ob odsotnosti svobodnih volitev, ki so značilne za demokratične ureditve.

Iz bistva komunističnega boja je razvidno, da je šlo za protiokupatorski boj s končnim namenom prevzeti oblast ob padcu sil osi in preprečiti vrnitev uradne londonske vlade, saj so leta 1941 pričeli z uporom brez posvetovanja ali odobritve, kar pomeni, da je niso priznavali. Londonski vladi so očitali pobeg iz države in podpis kapitulacije, kar pa se je zgodilo z vladami domala vseh napadenih in premaganih držav. V večini primerov je britanska vlada nudila tem izgnanim vladam zatočišče in jih priznavala kot zakonite. Seveda se v slovenskem (jugoslovanskem) primeru pojavi negativni predznak sodelovanja različnih formacij, kot so domobranci, ustaši, četniki z okupatorjem. Slovenskega domobranstva ne moremo primerjati na primer z ustaši, ki so ustanavljali koncentracijska taborišča in izvajali etnično čiščenje predvsem na ozemlju Bosne in Hercegovine, ki so ga dobili v zameno za zajeten del Istre in Dalmacije.

Ob navedenih ugotovitvah lahko sklepamo, da je bilo partizanstvo v prvi vrsti revolucionarno in odporniško gibanje, šele nato osvobodilno. Ob tem se pojavijo določena nova vprašanja, saj za osvobodilno vojsko namreč ni značilno, da požiga vasi domačega prebivalstva. Tu mislimo predvsem na Suho krajino, kjer so partizanske sile ob koncu vojne požgale več vasi, ko so ugotovile, da velika večina lokalnega prebivalstva ni podpirala partizanstva. Že ob ustanovitvi SD je bilo v veliki meri jasno, da se bodo odločilni spopadi za končno zmago odvijali na drugih bojiščih, zaradi česar se je tudi pojavilo začetno taktiziranje različnih nenemških vojaških formacij na območju Jugoslavije. Dejstvo je, da so bili notranji domobransko-partizanski pa tudi nemško-partizanski spopadi v Sloveniji le obrobnegega pomena v svetovnem merilu. Pojavi se ključno vprašanje, kaj bi bilo s povojnimi mejami Slovenije, če ne bi bilo partizanskega odpora proti okupatorju oziroma če partizanstvo ne bi bilo priznано s strani zaveznikov.

9 LITERATURA IN VIRI

1. Dežman, J. (1999). *Mobilizacija Gorenjcev v nemško vojsko 1943–1945*. V Gorenjski kraji in ljudje. Kranj: Združenje mobiliziranih Gorenjcev v redno nemško vojsko 43–45.
2. Jan, I. (1992). *Odstrte zavese: okupator in gorenjsko domobranstvo*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije.
3. Mlakar, B. (2003). *Slovensko domobranstvo*. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
4. Nose, A. (2008). *Domobranci zdravo – Bog daj*. Ljubljana: Modrijan.

Spletne strani

1. Ferenc, T. (1997). *Ferenčev zbornik*. Pridobljeno 17. 5. 2013 z naslova <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:222>.
2. Golob, J. (2005). *Žrtve vojne in revolucije: zbornik*. Pridobljeno 10. 5. 2013 z naslova http://www.ds-rs.si/dokumenti/publikacije/Zbornik_05-1.pdf.
3. *Italijanska kapitulacija*. Pridobljeno 12. 5. 2013 z naslova http://slovenskazgodovina.tripod.com/italijanska_kapitulacija.htm.
4. Nežmah, B. (14. 5. 2006). Spletna revija Mladina. Pridobljeno 17. 5. 2013 z naslova <http://www.mladina.si/93386/poseben-fenomen-slovenije-kot-clanice-eu-je-da-ima-jo-komunisticne-interpretacije-na-marsikaterem-p/>.
5. Perger, A. (2008). *Oskrba enot Slovenskega domobranstva v Ljubljanski pokrajini*. Pridobljeno 16. 5. 2013 z naslova <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/perger-andrej.pdf>
6. Štular, K. (2007). *Medijske reprezentacije domobranske prisege v slovenskih časnikih leta 1944*. Pridobljeno 19. 5. 2013 z naslova <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/stular-katarina.pdf>.

KAZALO SLIK

Slika 1: Okupacijska območja in ljubljanska pokrajina	7
Slika 2: Dr. Friedrich Rainer (levo) in Erwin Rösener (desno).....	14
Slika 3: Jože Beranek – domobranski propagandni plakat.....	22
Slika 4: Kranjski orel na slovenski zastavi – banska palača v Ljubljani 20. aprila 1944.....	25
Slika 5: Domobranska tankista v značilnih črnih uniformah z italijansko samohodno tanketo Semovente L/40 47/32.....	26
Slika 6: Čini Slovenskega domobranstva.....	28
Slika 7: Čini policijsko varnostnega zbora.....	29
Slika 8: Položajne oznake Gorenjskih domobrancev	30
Slika 9: 20. april 1944 – domobranska prisega na ljubljanskem stadionu	33
Slika 10: General Ervin Rösener podeljuje odlikovanja ranjenim domobrancem na ljubljanskem stadionu	34

Slika 11: Zbor domobrancev po končani bitki 37

KRATICE IN AKRONIMI

SLS	Slovenska ljudska stranka
JNS	Jugoslovanska nacionalna stranka
KPS	Komunistična partija Slovenije
MVAC	Milizia volontaria anticomunista
SL	Slovenska legija
OF	Osvobodilna fronta
SHS	Kraljevina Slovencev, Hrvatov in Srbov
KP	Komunistična partija
SZ	Slovenska zaveza